

Skolan mitt i Föroerten

- Den Öppna Skolans möjlighet för hälsa och integration

Dokumentation från en konferens i november 2000. Under två dagar samlades forskare, skolledare, pedagoger, elever, föräldrar och andra engagerade i lokalt utvecklingsarbete på Tekniska museet och Etnografiska museet i Stockholm för att diskutera:

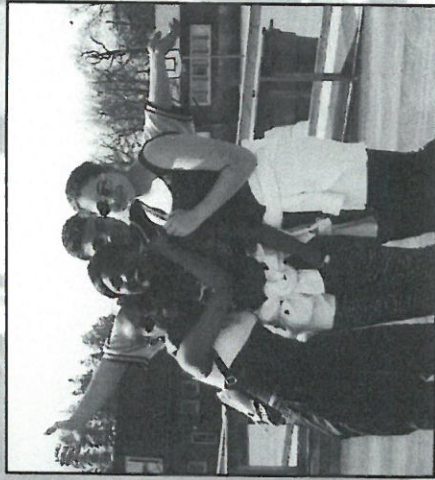
- Hur skolan som samlade kraft kan främja hälsa och integration för såväl barn, ungdomar och föräldrar som för andra människor i dess omgivning.
- Hur skolan, de boende och de lokala aktörerna tillsammans kan göra föroerten levande och kraftfull.
- Hur skolan, barn, ungdomar och föräldrar kan mötas på samma plattform.
- Hur detta kan gynna barns och ungdomars delaktighet och lärande.
- Hur den öppna organisationen kan förverkligas.

INTEGRATIONSVERKET

HÄLSO
FRÄMÄNDE
folk
SKOLA
INTEGRATION

Skolan mitt i Föroerten

- Den Öppna Skolans möjlighet för hälsa och integration

Dokumentation från en konferens
på Etnografiska museet och Tekniska museet
i Stockholm den 23 och 24 november 2000

Arrangerad av Folkhälsoinstitutet och Integrationsverket
i samarbete med nätverket för Den Öppna Skolan

Folkhälsoinstitutet och Integrationsverket december 2000

Ansvarig utgivare:

Lisa Ingestad, Folkhälsoinstitutet

Maria Sundbom, Integrationsverket

Redaktör: Katarina Bjärvall

Omslagsbild: Stavros Lazaridis

Foto: Anette Andersson s 5, 7, 9, 11, 16,
23, 14, 30, 32, 36, 37, 38, 43, 45, 47, 48,
55, 56, 60, 63, 64, 66 och 75

Övriga foto: Photo Disc friköpta bilder

Tryckeri: AB Sandvikens Tryckeri 2000

Första upplagan, första tryckning (1 - 2000)

ISBN 91-7257-089-X

ISSN 1104-358X

Beställningsadress:

Folkhälsoinstitutets distributionstjänst

120 88 Stockholm

Fax: 08-449 88 11

E-post: fhi@strd.se

Internet: www.fhi.se

Integrationsverket distribution

Migrationsverket

Distributionen

601 70 Norrköping

Fax: 011-15 66 91

E-post: distributionen@migrationsverket.se

Internet: www.integrationsverket.se

Förord

Skolan mitt i Förorten – den öppna skolans möjlighet för hälsa och integration

Den moderna storstadens förorter står idag inför en viktig utmaning att utveckla nya former för social gemenskap och lokalt engagemang. Den sociala och kulturella mångfalden i dagens samhälle ställer också nya krav på skolan att vara en skola för alla.

I bostadsområden med hög andel invånare som är socialt och ekonomiskt utsatta är det angeläget att utveckla strategier som förbättrar det sociala kapitalet, de sociala nätverken och det sociala stödet.

Öppen skola – *Community Schools* innebär att skolan på olika sätt öppnar sig mot det omgivande samhället och verkar för att både ta vara på lokalsamhällets resurser för skolan och att göra skolan till en resurs för lokalsamhället. Skolan blir därmed ett pedagogiskt centrum för livslångt lärande med förstärkning av folkbildningstraditionen men lika väl också ett socialt och kulturellt centrum. En öppen skola – *Community School* är öppen från tidig morgon till sena kvällen såväl vardagar som helger och lov dagar.

Forskning har visat att elever som går i *Community Schools* – Öppen

Skola inte bara trivs och mår bättre utan också får bättre studieresultat.

Föräldrarnas engagemang och involvering i skolans arbete är en viktig förutsättning för elevernas studieframgång. För barnen och ungdomarna är det minst lika viktigt att de upplever att deras föräldrar har respekt och status i skolpersonalens ögon. Föräldrarnas delaktighet i skolan är viktig i synnerhet i ekonomiskt mindre gynnade områden, där många föräldrar även har låg utbildning.

För att barns och ungdomars uppväxt i framför allt i så kallade utsatta områden ska bli meningsfull krävs också att de vuxna samverkar i bostadsområdet. Det är mycket betydelsefullt under uppväxten att vara integrerad i ett sammanhang och att känna tillhörighet. Varje vuxen som möter barn och ungdomar kan ha betydelse för deras identitetsutveckling. Det handlar om att bygga ett stabilt socialt nät, där deras vardag formar en helhet. För detta krävs samverkan mellan olika vuxna i barnens och ungdomarnas omgivning. Det handlar om att de själva ska ha ett reellt inflytande över hur deras skolgång och fritid utformas.

När skolan samverkar med och utgår ifrån det omgivande närsamhället, blir den bättre på att förstå, uppskatta och ge utrymme för den etniska, kulturella och sociala mångfalden bland de boende i området. Att som elev inte få sin identitet erkänd i skolan har visat sig vara en källa till skolsvårigheter.

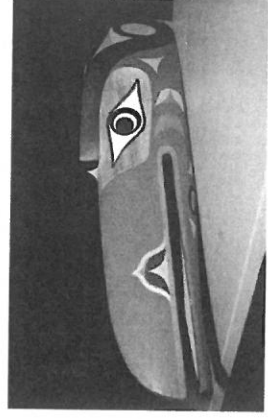
En skola som öppnar sig för lokalsamhällets behov och inbjuder till ökad delaktighet för invånarna kan ge förutsättningar för egenförsörjning. I hela England och framför allt i de gamla konfektions- och gruvindustriområdena är intresset för så kallade Community Schools stort. Modellen med att öppna skolan för närsamhället och att integrera vuxenutbildningen ses som en strategi för att motverka arbetslöshet, eftersom människorna i området på så sätt utbildas och mobiliseras.

Öppen skola handlar också om en öppenhet mot närings- och arbetslivet, vilket också kan underlätta för elever som bor i områden med hög arbetslöshet och som ofta har begränsade kontakter in på arbetsmarknaden.

Under två dagar belystes skolans roll som samlande kraft i lokalsamhället. Ungefär 200 forskare, skolledare, pedagoger, elever, föräldrar och andra engagerade i lokalt utvecklingsarbete samlades på Tekniska museet och Etnografiska museet i Stockholm för att diskutera:

- Hur skolan som samlande kraft kan främja hälsa och integration för såväl barn, ungdomar och föräldrar som för andra människor i dess omgivning.
- Hur skolan, de boende och de lokala aktörerna tillsammans kan göra förorten levande och kraftfull.
- Hur skolan, barn, ungdomar och föräldrar kan mötas på samma plattform.
- Hur detta kan gynna barns och ungdomars delaktighet och lärande.
- Hur den öppna organisationen kan förverkligas.

Arrangörer för konferensen var
Folkhälsoinstitutet och Integrationsverket
i samarbete med Nätverket för Den Öppna Skolan

Interiörbild från Etnografiska museet

Innehåll

Är allt under kontroll?	7
Maktlöshet – en risk för hälsan	9
”Framgång handlar om att få relatera till sin bakgrund”	11
Öppen skola engagerar både i Sverige och internationellt	12
<i>Community schools</i> vinner mark i Storbritannien	16
OECD: Skolan lär för lite om den verkliga världen	23
Skolan och arbetslivet behöver varandra	28
Elever erövrar hållbar kunskap	32
Delaktiga elever och lösta konflikter	37
Makt gör elever friskare	42
Skolans rykte kan vara bättre än närområdets	47
Positiv grundsyn ger höga betyg i Rinkeby	52
Föräldrar och skola i samarbete ger trygga barn	56
Fritid, skola och goda relationer ger mening och hopp	61
Ett proffs i betongen - om att leda skolan	67
Lästips	76
Referenser	78

Är allt under kontroll?

Det är inte regn, knappt ens duggregn, det är dimma som faller sönder i våta nålstick över Gärdet i Stockholm. I den fortfarande mörka morgonen utanför entrén till Folkens museum står en halvcirkel av grå gestalter med höger hand höjd mot huvudet.

Morgonciggen? Nej, de står alla vända i från varandra. Det är mobiltelefoner de håller i minuterna innan konferensen ska börja.

– Är allt under kontroll? Det låter bra! hör jag en av dem säga med eftertryck.

En rektor som ringer sin studierektor, en lärare som ringer sin vika-rie, en mamma som ringer sitt barns dagis? Det är mycket som måste kollas innan dagen bräcks.

Men är allt verkligen under kontroll? Nej, mycket är inte under kontroll i den svenska skolans värld i början av 2000-talet. Brist på resurser, normer, tid – klagomålen är många från lärare och rektorer, mammor och pappor, barn och ungdomar.

Visionerna om en bättre skola då, finns de? Ja, det visar denna konferens, arrangerad av Folkhälsoinstitutet, Integrationsverket och Nätverket Den Öppna Skolan den 23–24 november 2000.

Många vill ge ökad makt till dem skolan angår – elever, föräldrar, samhälle. Men makt kan inte ges, bara tas, har en klok tänkare sagt. Så det handlar både om att ha kontroll – och om att våga tappa kontrollen.

Text Katarina Bjärvall

清和
寂敬

Zui - Ki - Tei
The Abode of Promising Light
Ur Etnografiska museets samling

Maktlöshet – en risk för hälsan

Att arbeta med barns och ungdomars hälsa kräver ett helhetsperspektiv. Då ingår både skolan och samhället. Det är ett av skälen till att Folkhälsoinstitutet har tagit ställning för en öppen skola, säger institutets generaldirektör Gunnar Ågren i sitt öppningsanförande.

Visst är det bra med förbättrad skolhälsovård, med fler idrottstimmar i skolan och med mer undervisning om farorna med att dricka alkohol, röka eller knarka. Men att satsa på bara en faktor är egentligen meningslöst, menar Gunnar Ågren. Helt avgörande är helheten.

Ett annat skäl till Folkhälsoinstitutets engagemang är att det alltid är bättre att arbeta förebyggande med hälsoproblem än att försöka plåstra om i efterhand.

– Besparingar på förebyggande åtgärder får man alltid betala dyrt i efterhand. Idag satsas det mycket mer på reaktiva insatser som psykisk barn- och ungdomsvård och slutna ungdomsvård, säger Gunnar Ågren.

Gunnar Ågren noterar också att ungdomars hälsa är en viktig indikator på hur samhället fungerar i stort. Om man då tittar på vissa hälsoproblem – till exempel olycksfall och svåra sjukdomar – så ser det mycket bra ut i Sverige. Men samtidigt pekar Gunnar Ågren på andra problem där Sverige inte ligger lika bra till: allergier, övervikt, psykisk ohälsa bland barn och ungdomar samt användningen av alkohol och droger.

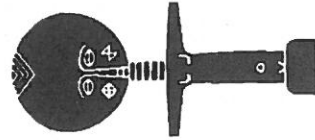

Gunnar Ågren, GD, Folkhälsoinstitutet

Gunnar Ågren noterar att dessa problem slår mycket hårdare mot barn vars föräldrar är låginkomsttagare.

- Plånboken påverkar barns och ungdomars hälsa.
- Stress är naturligtvis farligt. Särskilt i kombination med maktlöshet och brist på inflytande kan stress medföra verkligt stora risker för hälsan. Därför är makt- och inflytande frågor viktiga att ta med och därför vill vi satsa på en öppen skola, säger Gunnar Ågren.

Text Katarina Bjärvall

Interiörbild från Etnografiska museet

”Framgång handlar om att få relatera till sin bakgrund”

Delaktiga föräldrar, samverkan med lokalsamhället, fokus på varje elev och långa öppettider. Det är några vägar till framgång för skolan som Integrationsverkets generaldirektör Andreas Carlgren pekar ut i sitt öppningsanförande.

Nyckeln, säger Andreas

Carlgren, är engagerad personal.

Andreas Carlgren, GD, Integrationsverket

– På de framgångsrika skolorna är ”martyrerna“ bland lärarna borta – de som klagade över att behöva arbeta i en sådan utsatt skola.

Många lärare är benägna att ställa lägre krav på minoritets elever än på majoritets elever.

– Invandrarelever säger ofta själva att deras bakgrund ses som ett hinder som de måste komma över. Men framgång handlar ju bland annat om att få relatera till sin egen bakgrund, sina erfarenheter, säger Andreas Carlgren.

Han menar att det finns en direkt koppling mellan skolans förmåga att hantera elevernas bakgrund och elevernas skolresultat. Att skolan er-känner elevernas kompetens och ser deras bakgrund som en tillgång, är en nödvändig förutsättning för att nå skolframgångar.

Text Katarina Bjärvall

Öppen skola engagerar både i Sverige och internationellt

”Den öppna skolan” eller ”skolan mitt i byn” är de svenska begreppen för Community school. Dessa begrepp beskriver en skola som på olika sätt öppnar sig mot det omgivande samhället. Skolan verkar då för att både ta vara på lokalsamhällets resurser och själv bli en resurs för lokalsamhället.

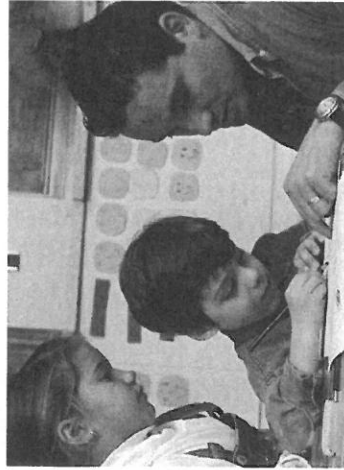
– Sedan början av 1990-talet finns ett nätverk för den Öppna Skolan i Sverige, berättar Marianne Lundholm, svensk representant i ICEA (*International Community Education Association*) och aktiv inom Nätverket Den Öppna Skolan.

Tanken på att skolan ska öppnas för samhället har funnits med länge i offentliga utredningar och läroplaner. Redan i den första läroplanen för grundskolan från

1962 heter det: ”Genom ömsesidiga kontakter mellan skolan och närsamhället, dess människor och funktioner, bör elevernas anpassning till samhället främjas.”

I 1997 års utredning om skolan¹ slås för första gången tydligt fast vad strategin för en öppen skola kan betyda i Sverige. Utredarna konstaterar att kommunaliseringen av skolan och etableringen av

friskolor har öppnat nya möjligheter för skolorna att orientera sig mot lokalsamhället. Men, skriver utredarna, det har också öppnat möjligheter för föräldrar att så att säga rösta med fötterna – låta barnen byta skola när det inte passar. Därför anser utredarna att det är viktigare än någonsin att vara lyhörd för föräldrars och barns behov.

– Den utredningen gav nätverket en explosiv utveckling, berättar Marianne Lundholm.

Idag har nätverkets koordineringsgrupp en rad medlemmar från bland annat Högskolan i Malmö, Hem och Skola, Folkhälsoinstitutet, Integrationsverket, Kommunförbundet, Vägverket, Stiftelsen Företagsam samt Centrum för samhällsarbete och mobilisering (Cesam).

Ur Forum Fenix temanummer om Den Öppna Skolan:

”Elisabet Nihlfors, vice ordförande i Skolkommittén:

”Vi finns alla i ett synligt nätverk kring barn och ungdomar. Vi behöver utveckla det nätverket till att vi alla fyra (hem – skola – närsamhälle – barn och unga) arbetar tillsammans.

De som berörs ska höras! Oavsett var vi är aktiva kan vi då bland annat genom Den Öppna Skolan, medverka till att vi i vårt närsamhälle förhindrar nyfattigdom!

Vi kan gemensamt i vårt öppna (nät)samhälle arbeta för att behålla och skapa lusten till lärande hos gammal som ung. Det handlar om att bli sedd och respekterad – oavsett ålder! Det viktiga är inte vem som tar initiativ till förändring, det viktiga är att det tas! Vilka mötesplatser medverkar du till?!”

Det mest framträdande uppdraget för öppna skolor internationellt sett är demokrati, menar Marianne Lundholm. Sedan kan olika beståndsdelar tillföras strategin i olika länder. Som Marianne Lundholm påpekar ingår den svenska folkbildningstraditionen i tanken på en öppnare skola i Sverige. Det betyder att studieförbundens verksamhet bör förläggas till den lokala skolan.

Det internationella perspektivet är viktigt i rörelsen för en öppen skola. I Kanada har man tagit fram kriterier för *Community Schools*. Dessa kriterier har översatts till svenska (se nästa sida).

ICEA (*International Community Education Association*) är ett nätverk för det internationella arbetet. Medlemmarna anordnar konferenser kring olika angelägna teman vartannat år. *Community schools* finns i hela Europa och i hela världen. De största skillnaderna mellan öppna skolor finns mellan dem i västvärlden och dem i tredje världen.

– I till exempel Kenya är de flesta skolor på grund av kolonisationen internatskolor där eleverna undervisas på engelska. Där får kenyanerna slås för att få undervisningen på sitt eget språk och få en läroplan som handlar om deras kultur och deras behov. Där ser man betydelsen av den öppna skolan väldigt tydligt, säger Marianne Lundholm.

Text Katarina Björnall

Åtta kännetecken för en Öppen Skola

Översättning och bearbetning av kriterier för community schools i Alberta, Kanada utarbetade av dr Brian Staples, tidigare koordinator för community schools i Alberta. Detta bygger också på hans rapport till OECD 1993 "Lifecentered schools".

Samhörighet

Skolan arbetar för att stärka samhörigheten inom lokalsamhället och för att människor i skolans upptagningsområde känner och bryr sig om varandra.

Frågor som rör lokalsamhället

Skolan – lärare och elever – studerar lokalsamhällets möjligheter och problem i samarbete med organisationer och myndigheter. Skolan kan vara delaktig i utvecklingen av lokalsamhället.

Studie-arbetsplan och lokalsamhället

Studierna relateras till verkliga livssituationer i lokalsamhället och dessa blir bas för studier av livet i andra samhällen och ute i världen. Skolans inriktning och mål skall tydligt framgå av arbetsplanen som arbetas fram av personal, elever och intressenter från närsamhället.

Skolan används av lokalsamhället

Skolan är tillgänglig för lokalsamhällets behov för utbildning, fritid, sociala och kulturella aktiviteter – dygnet runt, året om, en 100/100 skola – och kan härigenom vara ett centrum för lokalsamhället och bygga på ett samarbete med andra institutioner och organisationer.

En anpassningsbar skola

Skolan byggs eller byggs om (anpassas) så att den kan användas för andra samhällsaktiviteter. Utrustning och byggnation anpassas till hela lokalsamhällets behov.

Alla är lärare – alla är elever

Alla vuxna i skolan är gemensamt ansvariga för eleverna. Personer från närsamhället och organisationer är välkomna att bidra med sina kunskaper – att vara en resurs i skolan. Lärare lär i samarbete med kolleger och elever. Verksamheten bygger på idén om livslångt lärande för alla involverade.

Föräldraengagemang

Föräldrar deltar i utarbetande av studieplaner för skolans arbete samt ingår i skolans styrelse och kan också delta i det dagliga skolarbetet. Även elever kan ingå i skolans styrelse.

Kollegialitet

En demokratisk, kollegial samarbetsanda uppmuntras i ledningen av skolan. Föräldrar och andra intresserade i närsamhället ses som samarbetspartners.

Community schools vinner mark i Storbritannien

Tony Gelsthorpe,
internationell rådgivare

för ICEA (*International Community Education Association*), en organisation som arbetar för öppnare skolor runt om i världen.

Mer pengar, starkare ledarskap och bättre samarbete

Statistik som Tony Gelsthorpe har med sig från Storbritannien visar att behovet av förbättringar inom skolan är stort, särskilt i utsatta bostadsområden. 8,6 procent av eleverna i sådana områden klarar inte det test som alla brittiska 16-åringar genomgår, att jämföra med 4,3 procent i genomsnitt i alla brittiska skolor.

Förklaringarna är enligt Tony Gelsthorpe fyra:

- Det sociala kapitalet har eroderats.
- Myndigheterna har brutit i sina grundläggande skyldigheter.
- Politikerna saknar en tydlig strategi för hur problemen ska hanteras.
- Inga samlade initiativ tas.

De lokala myndigheterna måste få bättre ekonomi så att de kan

COMMUNITY RENEWAL

Principles

Reviving local economies
Reviving communities
Ensuring decent services
Leadership and joint working

Tony Gelsthorpe,
Community Schools for a better Society

COMMUNITY RENEWAL

Some Key Ideas

Building community capacity
Involving community and voluntary sector
Organisations in service delivery
Increasing schools' activities with the community
Supporting families and young people

Tony Gelsthorpe,
Community Schools for a better Society

COMMUNITY RENEWAL

Action

Focus on social inclusion
Raising educational achievement
Neighbourhood renewal
Ending child poverty
Increasing labour market skills
Targeting resources
Joined up working

Tony Gelsthorpe,
Community Schools for a better Society

fullfölja sina skyldigheter gentemot medborgarna, säger Tony Gelsthorpe. Starkt ledarskap är lika viktigt som samarbete på alla plan för att den lokala gemenskapen ska stärkas.

Men hur ska lokala myndigheter som har skurit ned sin service till medborgarna plötsligt kunna bygga upp den igen? Tony Gelsthorpe menar att frivilligorganisationer måste spela en större roll i framtiden. Socialpolitiken måste framför allt inriktas på stöd till familjer och ungdomar. Även skattepolitiken bör enligt Tony Gelsthorpe gynna barnfamiljer.

Trendbrott i Storbritannien

Den brittiska regeringen är på rätt spår, menar Tony Gelsthorpe. Exempelvis har andelen elever som avslutar skolan utan att klara det viktiga 16-årstestet minskat, parallellt med att andelen elever som når de högsta betygsnivåerna har ökat.

Den brittiska regeringen har enligt Tony Gelsthorpe tagit till sig idéerna om en öppen skola.

– Jag tror att det är bevisat att vi och vår strategi spelar en roll, säger Tony Gelsthorpe.

Tittar man på just de skolor som är öppna syns effekter. På en skola i Manchester ökade andelen elever som nådde en viss betygsnivå från 18 procent 1993 till 40

Hazel Primary School – en Community School i England

I staden Leicester, som är belägen i ett gammalt industriområde där arbetslösheten är hög, finns Hazel Primary School. Skolan är ett utbildningscenter för hela bostadsområdet. Den är öppen från tidig morgon till sena kvällen och alla dagar om året.

Föräldrarna har en egen lokal, där de har tillgång till ett eget kök. Lokalen ligger nära samlingshallen som används av de boende i bostadsområdet och av skolan till olika aktiviteter. Förutom dessa lokaler finns också ett samlings- och lektrum.

Klassrummen har fönster ut mot korridoren och det är självklart att barnen kan se sina föräldrar när de är på väg till sina egna aktiviteter.

Föräldrarna träffas regelbundet i skolan som ger dem stöd i hur de exempelvis kan främja sina barns läsutveckling. Skolan erbjuder även föräldrarna att få lämna sina yngre barn på skolan en stund för att få avlastning.

Skolan samarbetar med så kallade community workers som arbetar socialt och bland annat gör hembesök i syfte att ge stöd till familjerna i området.

Det finns inget klotter och ingen skadegörelse i skolan. Inte heller har den varit utsatt för inbrott, trots att det finns datorer och att bostadsområdet kring skolan präglas av svåra sociala problem. Elevernas studieresultat ligger strax under genomsnittet för hela England vilket måste betraktas som ett gott resultat med tanke på områdets utsatthet.

procent 1999. Skolan blev öppen skola 1993. På en annan engelsk skola intervjuar eleverna lärare som söker jobb.

Han har noterat att Sverige har kommit långt bland annat när det gäller barn med särskilda behov, skolornas arkitektoniska utformning och viljan att lära av internationella erfarenheter. Den svenska lärarutbildningen har också genomgått förändringar i riktning mot en öppnare skola, säger han.

Ungdomar – en outnyttjad resurs

Tony Gelsthorpe menar att det största problemet nu gäller ungdomarna. Många vuxna är rädda för tonåringar, särskilt om de är i grupp. Det är ett problem att hitta bra ungdomsledare i Storbritannien, eftersom de som ungdomarna skulle kunna få förtroende för är de som har sämst erfarenheter av skolan och därför inte vill tillbaka till den verksamheten som anställda.

En konferensdeltagare, Johan Westblad, berättar om sina erfarenheter av utvecklingsarbete med ungdomar i Örebro. Några mellanstadieelever där ville ha en egen ungdomsgård eftersom de var för små för att få gå till högstadielevernas gård.

Det ordnades, och nu har de här mellanstadieungarna växt upp till engagerade tonåringar som är en tillgång för samhället genom att de är bra förebilder för de yngre. Särskilt imponerad är Johan Westblad av att de här tonåringarna, som nästan alla har föräldrar födda utomlands, utan att blinka uthårdar flera timmar i kommunala mötesrum.

– Vi kanske tycker att det är tråkigt, men för dem är det nytt. De blir inte rastlösa. Många av dem har stor kapacitet, säger han.

Chefen administrerar, ledaren förändrar

Avgörande är ledarskapet. Tony Gelsthorpe skiljer mellan ledare (*leaders*) och chefer (*managers*). Till chefers arbetsuppgifter hör att planera, hantera budgeten, organisera personalen, lösa problem och se till att verksamheten är överblickbar och förutsägbar. Till ledarens uppgifter hör att dra upp en färdriktning, hitta rätt personal, motivera och inspirera personalen, driva igenom förändringar och se till att verksamheten inte halkar tillbaka i sina gamla spår.

– Vad jag menar med bra ledare är folk som kan plocka till sig en idé och rusa framåt med den. Ta risker, tänka i nya banor.

En bra skolledare – och då menar Tony Gelsthorpe inte bara rektorn utan alla i ledningsgruppen – måste för det första ha social kompetens, det vill säga vara bra på att samarbeta, delegera, ta kritik och kompromissa bort sina egna skötebarn. Han eller hon måste också ha hög integritet, stor självkänedom och en politisk kompetens som rymmer både vilja att utmana etablissemangen och en förmåga att anpassa sig.

Vidare måste en ledare i en öppen skola kunna kombinera sin respekt för människors olikheter med en förmåga att ena motstridiga viljor till en gemensam vision. Kanske är detta det svåraste: att både vara lyhörd och målinriktad.

Enligt Tony Gelsthorpe bör skolledningen utarbeta ett dokument där man slår fast vilka värderingar man föreslår att skolan ska styras av. Detta förslag kan sedan ligga till grund för samtal och diskussioner inom andra grupper på eller kring skolan, tills hela lokalsamhället enas om vilka målsättningar den öppna skolan ska ha. Tony Gelsthorpe påpekar dock att man måste vara noga med att se till att den typen av referensgrupper verkligen mångsidigt representerar lokalsamhället.

Före detta lärare – de bästa skolledarna?

Varifrån rekryteras bra skolledare, frågar en konferensdeltagare. Tony Gels thorpe suckar och säger att i England har man experimenterat med att rekrytera rektorer från näringslivet.

– Men jag vet inget exempel där det har lyckats. Så ställer du mig mot vägen blir det trots allt lärare. Lärandet är skolans kärnverksamhet.

Inte så enkelt men inte heller så svårt

Tony Gels thorpe betonar att alla förändringar verkligen måste gå på djupet.

– Om man vill förbättra en skolas resultat kan man göra det över en natt genom att till exempel mixra med provresultat. Men om man vill ha långvariga och hållbara förändringar måste man ha tålmod, säger han.

Han är noga med att påpeka att hans förslag är inte piller som man sväljer och blir botad av, de är idéer som han tycker är värda att testa.

– Ett plus ett blir inte alltid två som politiker vill tro. Ibland blir det ett och ett halvt, eller till och med ett halvt eller mindre. Det är alltså inte så enkelt. Men det är heller inte så fruktansvärt komplicerat.

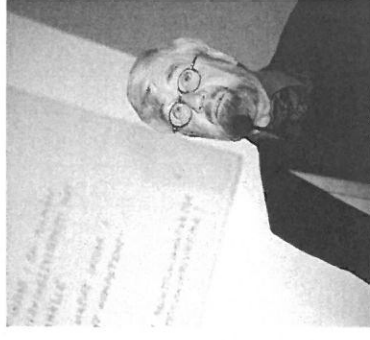
Ready, aim, fire lyder ett klassiskt uttryck som Tony Gels thorpe travestrar genom att säga: *ready, fire, aim*. Alltså: strunta i att sikra innan du skjuter.

– Jag menar inte att vi ska gå runt i skolan och vara skjutklara. Men vi är skyldiga våra barn att börja jobba idag.

Text Katarina Bjärvall

OECD: Skolan lär för lite om den verkliga världen

Riv murarna mellan praktiska och teoretiska gymnasieprogram. Tona ned fokus på betyg. Och glöm tanken på en förlängd skolgång. Det säger Torsten Madsén som forskar om samverkan mellan skola, arbetsliv och lärande vid högskolan i Kristianstad. Torsten Madsén redogör för en rad rapporter från OECD (*Organisation for Economic Cooperation and Development*, industriländernas samarbetsorganisation). Den första publicerades 1983.

Torsten Madsén, forskare

Skolan ger en känsla av hopplöshet

– En amerikansk tonåring säger så här: ”Hur gammal måste man vara för att bli medlem av den mänskliga rasen?”

OECD:s slutsats är att skolan uppfattas som en isolerad värld där man lär sig mycket lite om den verkliga världen och föga som är användbart i arbetslivet. I denna skola tillbringar ungdomar allt längre tid, vilket bidrar till att ungdomar får en känsla av hopplöshet. Jobb är bättre än skolan, tycker de tillfrågade ungdomarna över lag – när man börjar jobba känner man att man behövs och man blir behandlad som en vuxen.

Skolan föder förakt för manuellt arbete

Nästa OECD-undersökning, från 1985³, slår fast att ju mer skolgången

förlängs utan att förändras, desto större blir de negativa effekterna. Bland dessa märks att skolan föder alltför höga förväntningar på arbetet och att den fostrar fram negativa attityder till vissa arbeten och yrkesuppgifter.

– Det står inte i läroplanen, men i skolan lär man sig att förkra manuell arbeten, säger Torsten Madsén.

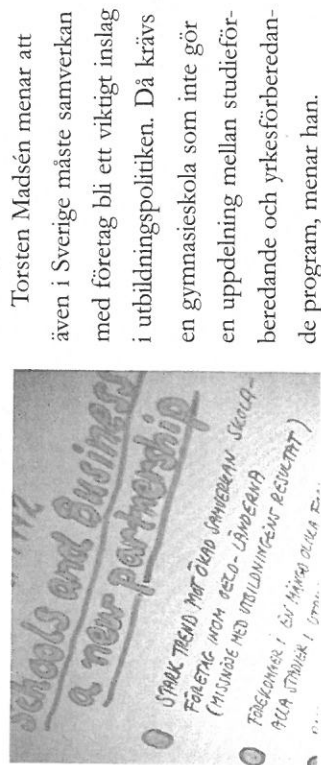
Skolan ställer också enligt denna rapport alltför låga krav på eleverna. De får inte ta ansvar i tillräcklig utsträckning, vilket leder till att de inte kommer att ha tillräcklig kompetens för arbetsmarknaden när det till slut blir dags att börja jobba.

– En förlängd skolgång skapar en ny pedagogisk underklass – de som misslyckas i den här kulturen, säger Torsten Madsén.

Samverkan skola-företag vanligare utomlands

Med avstamp i ännu en OECD-rapport, från 1992⁴, efterlyser Torsten Madsén en starkare samverkan mellan skola och näringsliv. Denna typ av samverkan är en stark trend inom många OECD-länder.

– Men vad har vi gjort i Sverige på 90-talet? Stängt dörrarna! Trots att all modern lärandeforskning pekar på detta så fortsätter skolan att med en däres envishet förbereda folk för 60-talet, säger Torsten Madsén.

Torsten Madsén menar att även i Sverige måste samverkan med företag bli ett viktigt inslag i utbildningspolitiken. Då krävs en gymnasieskola som inte gör en uppdelning mellan studieförberedande och yrkesförberedande program, menar han.

Föräldrarna måste in i skolan

En OECD-rapport från 1997⁵ slår fast att föräldrarna måste få ökat inflytande över skolans innehåll och arbetsformer. Öppna skolor med många kontaktytor är ett naturligt sätt att främja ökad samverkan med föräldrarna, något som enligt Torsten Madsén är nödvändigt för att alla elever ska kunna klara sig vidare till nästa nivå i skolan.

– Det är främst för de marginaliserade eleverna och för elever med invandrarbakgrund som föräldrarna måste involveras, säger Torsten Madsén.

Föräldrarnas kontakter med skolan kan också stimulera dem att fortsätta sin egen utbildning, vilket är i linje med tanken på det livslånga lärandet.

Lokala myndighetsorgan bör samlas under ett tak

OECD slår också i en rapport från 1998⁶ fast att lokala myndigheter bör stimuleras att samla olika lokala organ under ett tak, att integrera olika förvaltnings- och att plocka in representanter för näringslivet i skolans styrelse.

Torsten Madsén fördömer dagens kommunala sektorisering, med varje nisch för sig. Men han betonar samtidigt att den samlade servicens potential måste utvärderas, så att man kan slå fast vad det är som gör att eleverna lär sig mer i en öppen skola.

Aktiva elever får en bärkraftigare kunskap

Hur ska skolans lärare då öka skolans trovärdighet? Fokus måste enligt Torsten Madsén ligga på pedagogiska metoder som engagerar eleverna att vara aktiva problemlösare i sådana sammanhang som innebär ett verkligt utbyte med samhället. Problembaserad inläring alltså – en

välkänd teori i den svenska skolan vid det här laget, men enligt Torsten Madsén sällan mer än just en teori.

OECD tog upp detta i ett projekt 1993–95⁷. Där slår man fast att eleverna uppskattar det aktiva lärandet och att detta ska stödjas av tre skäl:

- Forskning inom kognitiv psykologi och lärande visar att elever som själva får skapa sina begrepp utifrån sina erfarenheter lär sig bättre.
- De höjda kvalifikationskraven kräver metoder som motiverar alla elever.
- Det livslånga lärandet. Om människor ska lära sig livet igenom kan de inte tänka "aldrig mer" när de går ut skolan.

Torsten Madsén talar om två skilda former av kunskap; skolkunskap och vardagskunskap. Skolkunskapen är den traditionella kunskapen så som den kommer till uttryck i kursplaner, läroböcker och vetenskaplig forskning. Den är bara till för att visas upp i skolan. Vardagskunskapen är elevernas samlade erfarenheter av världen utanför skolan.

Torsten Madsén menar att skolkunskapen och vardagskunskapen utvecklas enligt två helt parallella spår som sällan får mötas i den traditionella skolan.

– Medelklassbarnen får oftast ihop dessa parallella spår. Hårdast slår separeringen mot elever med invandrarbakgrund eller arbetarklassbakgrund. Det leder till att de börjar förakta teorier och känner att de inte vill ha mer utbildning.

Särskilt kritisk är han mot den traditionella matteundervisningen.

– Ju mer matte desto dummare blir man. Eleverna på Komvux klarar ju matematiska problem bättre innan de börjar studera matte än efter,

säger han och hänvisar till forskning av Claes Alexandersson vid Göteborgs universitet.

Alternativet är att skolan tvinnar samman skolkunskapen och vardagskunskapen till en ny sorts kunskap som Torsten Madsén kallar livskunskap. I livskunskapen kan eleven känna igen sina erfarenheter i skolarbetet och utnyttja skolan för att förstå och påverka sin egen tillvaro.

– Man arbetar fortfarande med teoretisk kunskap, men det är inte kunskap om teorier utan teoretisk kunskap om verkligheten.

Text Katanna Björnvall

Skolan och arbetslivet behöver varandra

Skolan är full av kunskap som söker efter sina problem. Företagen är fulla av problem som söker efter kunskap. Det måste kopplas ihop, menar Torsten Madsén, forskare inom ämnesområdena skola, arbetsliv och lärande vid högskolan i Kristianstad.

Att eleverna behöver någonting annat än den traditionella praon, det vet forskarna sedan länge, berättar Torsten Madsén. Forsök har gjorts och har ibland fungerat bra, ibland sämre. Ofta har de byggt på retorik och politiska trender och inte på den forskning som faktiskt finns. Nu efterlyser Torsten Madsén en ny offensivare satsning på samarbete mellan skola och arbetsliv.

Hur blev det så här?

Samspelet mellan skola och arbetsliv går att spåra långt tillbaka i tiden.

Fram till mitten av 1960-talet gled skolan och arbetslivet dock konstant allt längre ifrån varandra. Då kom en vändpunkt, när arbetspraktik infördes på grundskolan, säger Torsten Madsén.

Under 1980-talet växte samarbetet genom en mängd projekt. Ett exempel är samarbete mellan grund- och gymnasieskolor och företag i när-samhället, ett annat är möjligheter för lärare att gå ut och praktisera vid och studera olika företag. Men sedan 1990-talets början har det, enligt Torsten Madsén, skett en oroande tillbakagång av sådana initiativ.

Hösten 2000 kom ett betänkande från utbildningsdepartementet om samverkan mellan skola och arbetsliv⁸. Ett förslag går ut på att samverkan med arbetslivet ska ingå i skolornas kvalitetssäkringar, ett annat innebär att man ska inrätta ett nationellt råd inom Skolverket för dessa frågor. Ett sådant råd fanns tidigare inom Skolöverstyrelsen men upphörde i och med den myndighetens nedläggning 1991.

En organisation som tidigare drev dessa frågor starkt är Svenska arbetsgivarföreningen, SAF. Men många frågor som tidigare hade skötts centralt inom den organisationen överfördes i början av 1990-talet till det lokala planet.

Enligt Torsten Madsén kan mycket kunskap ha gått förlorad i och med nedläggningen av Skolöverstyrelsen och omorganiseringen av SAF. Detta kan ha medverkat till att skolan allt mer har slutit sina portar mot arbetslivet, säger han.

En annan faktor som kan ha bidragit till att minska skolans intresse för samverkan med näringslivet är den kursändring som Torsten Madsén ser som en återgång till en mer traditionell skolpolitik. Det nya betygssystemet med bestämda kriterier för att uppnå betyg är en del av detta.

Meningen med det nya betygssystemet var att man genom att upprätta

mål centralt och överlåta detaljplaneringen till den lokala skolan skulle förbättra elevernas möjligheter jämfört med tidigare.

– Men så har det inte alls blivit, snarare tvärtom! Nu styrs mycket av centrala prov och betygen har fått en alldeles för stor betydelse, säger Torsten Madsén.

Många företag har också tappat intresset för att ta emot elever i sin verksamhet. Flera av seminariedeltagarna, som har erfarenhet både från skolan och näringslivet, menar att det kan bero på att motivationen hos en del elever är så låg. Med nya bantade organisationer ute på företagen kan det då vara svårt att sätta eleverna i arbete.

Exempel på samarbete

Det finns trots allt enligt Torsten Madsén en mängd bra exempel på lyckat samarbete mellan skolan och arbetslivet. När det gäller grundskolan nämner han Lindesborgsskolan i Malmö, där man som tillvalsämne erbjuder en kurs i entreprenörskap. Gårdstensskolan i Göteborg har ett enligt Torsten Madsén lysande

exempel på alternativt prao. I Helsingborg har det också gjorts flera spännande försök med samarbete mellan grundskolor och arbetsliv.

På gymnasienivå ger Torsten Madsén tre olika exempel: Bergagymnasiet i Eslöv som utbildat tekniker, Ekopiloterna i Sölvesborg som är en sam-

hällsvetenskaplig utbildning på gränsen till naturvetenskap och KF:s gymnasieutbildning i Stockholm.

Ett problem är ofta legitimiteten. Gymnasieskolor i omgivningen som arbetar mer traditionellt har ifrågasatt undervisningsmetoderna och kunskapsnivån. Den enda av dessa tre som inte haft sådana bekymmer är KF-skolan, möjligen delvis på grund av att intagningspoängen ligger så högt, säger Torsten Madsén.

Vad är viktigt för ett fungerande samarbete?

Samarbetet får aldrig vara beroende av någon enstaka eldsjäl utan det måste finnas en stabil organisation bakom. Detta gäller både i skolan och på företaget. Alltför många samlarbetsprojekt har upphört på grund av att en person har slutat på arbetsplatsen.

Det krävs mycket arbete för att motivera föräldrar om man vill införa nya sätt att lära inom skolan, påpekar flera seminariedeltagare. Även hos eleverna finns ett motstånd som seminariedeltagarna tycker är förklarligt. Vem skulle inte hellre välja en invand, bekväm och enkel väg om motivationen är låg?

Företagen behöver också starka incitament för att verkligen vilja satsa på att välkomna eleverna. De måste få bra information om vilken kunskap som kan bli tillgänglig för dem om de släpper in eleverna.

– Det får inte bli så att arbetslivet ”ställer upp”, att skolan använder enbart företagen som läromedel. Skolans undervisning, ämnesinnehållet, måste ha anknytning till verkligheten utanför, säger Torsten Madsén.

Text Lisbet Hemse

Madséns anförande ledde till diskussioner

Elever erövrar hållbar kunskap

Att elever ska ha inflytande är inskrivet i skollagen. Men praktiseras det i dagens skola? Vad gör man om eleverna hellre vill att fröken bestämmer? Och betygen, är de egentligen till någon nytta? Det är några av de ämnen som diskuteras på ett seminarium om elevernas inflytande i skolan.

Gunvor Selberg, fil doktor i lärande, expert anställd på Skolverket och rektor, berättar om en arbetsmodell som används på två skolor i Sunderbyn väster om Luleå när man gav mer inflytande till eleverna.

Eleverna på dessa skolor planerar, ställer upp frågeställningar, väljer informationskällor och söker själva information istället för att passivt ta emot lärarens förmedlade kunskap. Läraren är vägledare och diskussionspartner.

En konferensdeltagare, Mattis Schain, ordf. Eleverorganisationen och Gunvor Selberg, fil dr i lärande

Aktiva barn – ett ideal med traditioner

Detta är inga nya idéer. Aktivitetspedagogiken utvecklades i början av förra seklet av flera pedagoger, främst amerikanen John Dewey och den österrikiska barnpsykologen Elsa Köhler. Den har legat till grund för den svenska skolans styrdokument under hela 1900-talet.

Dewey menade att eleven och hans eller hennes livsmiljö bör stå i skolans centrum. Eleven ska få möjlighet att utveckla sin personlighet och egenart. Studierna ska inte bygga på ämnesindelning. Den unga människan ser nämligen tillvaron mera uppdelad i enheter som djur, människor, växter, länder, landsdelar, händelseförlopp och dessas samverkan, menade Dewey.

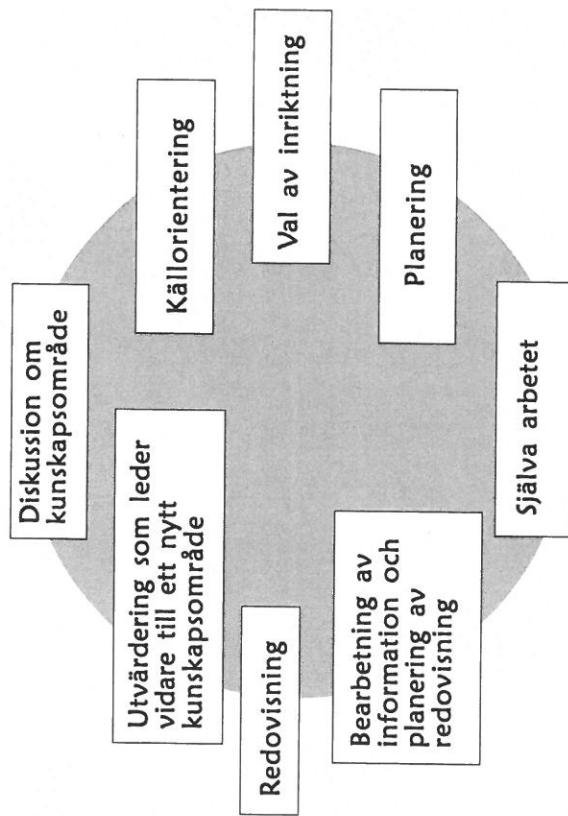
Köhler undervisade och föreläste om aktivitetspedagogiken i Sverige under 1930-talet och var med om att bygga upp en skola i Varberg. Hon lät barnen delta redan i inledningen av arbetsplaneringen. Utifrån andras avslutade arbeten fick de fundera över vad de vill gå vidare med. Vad retade dem i det utförda arbetet? Vad kändes angeläget att fortsätta jobba med? När ämnet var valt skulle eleverna se över vad de redan kunde om ämnet. De fick också fundera över vilka informationskällor de skulle använda. Köhler undervisade också eleverna i metodik, till exempel i intervjuteknik och textanalys.

Varje arbete skulle ha en praktisk del. Under processens gång observerade Köhler barnen för att se hur de samarbetade. Varför tappade Pelle tålmodet just där? Ökade barnens självförtroende?

Utvärdering leder till nya ämnen

Gunvor Selberg, som har doktorerat på elevinflytande i lärandet, menar att lärarna ofta saknar kunskap om lärandeprocessen och om eleverna får

ökat inflytande kan den ses som en cirkel uppbyggd av åtta länkar:

När eleverna är med i hela lärandeprocessen går själva informationsökandet jämförelsevis snabbt, säger Gunvor Selberg. Planeringen, bearbetningen och utvärderingen bör ges lika lång tid. Om eleverna frågar ”vad ska vi göra nu?” har läraren enligt Gunvor Selberg låtit en dålig planering gå igenom. Det är läraren som har ansvaret att styra upp arbetet och vägleda barnen.

Elevmakt i Sunderbyn

Gunvor Selberg var med och skapade grundskolan Kråkbergsskolan och förskolan Kläppensskolan i Sunderbyn. Målen var att skapa skolor där

eleverna kunde påverka sin egen utbildning. Jämlikhet skulle råda mellan lärare och elever. Hela inlärningsituationen skulle utvärderas, inte bara elevernas prestationer. Kunskapsområdena skulle breddas och ämnesgränserna skulle överskridas. Lärarna hade ingen speciell erfarenhet av detta arbetssätt, de var så att säga vanliga lärare som fick tänka om.

För detta krävdes förändringar i organisationen, i verksamheten och i skolans fysiska utformning. Lärarna började jobba i arbetslag med sju till åtta lärare. Den lokala styrelsen fick föräldramajoritet och en förälder blev ordförande.

En referensgrupp med elever, lärare, föräldrar och rektor var med och påverkade skolans arkitektur. De ville att den skulle ge möjlighet till dialog och möten mellan elever och lärare. En scen och ett slags torg skapades. Huset utformades för att underlätta nya arbetssätt med arbetslag och ämnesöverskridande lärande. Det skulle vara allas arbetsplats, inte bara lärarnas.

Elevorganisationen kritisk mot betygen

Ämnet väcker diskussioner i publiken, som består av lärare från olika stadiet, föräldrar, rektorer, elevassistenter, elever och fritidspedagoger.

Främst lärarutbildningen och betygssystemet ifrågasätts och debatteras.

Elevorganisationens ordförande Mattias Schain menar att skolan

förtrycker elever genom sitt monopol på att avgöra vad som är bra och dåligt och genom sin totala kontroll över hur tiden under skoldagen ska användas. Förtrycket tar sig uttryck bland annat i betygen.

En deltagare försvarar betygssystemet men flera håller med Mattias Schain. En elev från Skåne tycker att det är lätt att se läraren som bedömare och inte som någon som förmedlar kunskap.

Deltagarna diskuterade elendemokrati

Pressade lärare kan upprepa erfarenheter från sin egen skolgång och om de varit negativa blir det problematiskt, menade en lärare på Lärarhögskolan i Göteborg. Det borde inte vara tillåtet att direkt

efter gymnasiet utbilda sig till lärare, säger en deltagare. Hon anser att lärare behöver livserfarenhet från andra arbeten.

Några seminariedeltagare anser att alla lärare behöver stöd bland annat i form av mentorer, vilket finns i vissa kommuner.

En lärare berättar att hennes elever ville att hon skulle styra. De hade varit utsatta för många lärarbyten under senaste tiden och tyckte det var tryggt att fröken bestämde.

Många elever är ovana att ta del i sin undervisning, förklarar Gunvor Selberg. Men, säger hon, får de bara träna har de kompetensen.

Text Ann-Louise Prytz

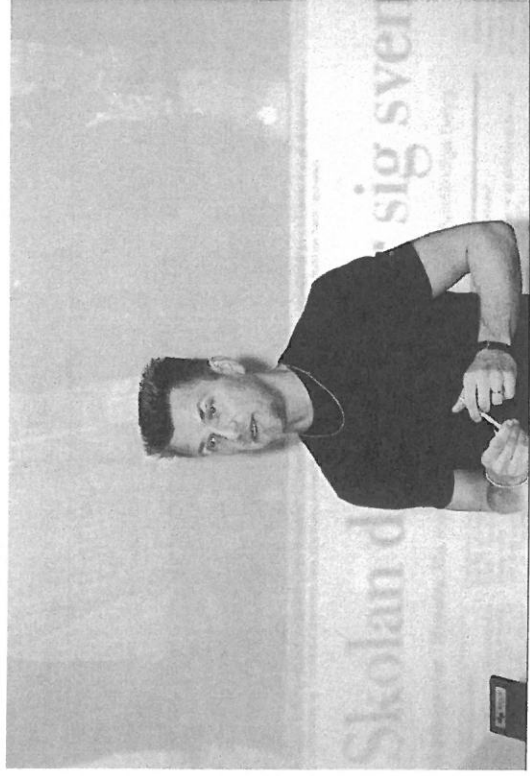
Delaktiga elever och lösta konflikter

Ska skolan öppnas för eleverna? Och hur gör man i så fall? Vilka nackdelar kan finnas? Det är några av frågorna som en grupp konferensdeltagare brottas med under en eftermiddag.

Patrik Forshage, rektor på Bredbyskolan i Rinkeby sedan 1999, inleder med att dra några exempel på hur hans egen skola har öppnat sig för eleverna. Man har bland annat en regel som säger att varje barn har rätt att få veta syftet med varje skoluppgift. Kan läraren inte motivera eleven för uppgiften ska aktiviteten avbrytas direkt.

Bredbyskolans elever löser nästan alla sina uppgifter i grupp. Ofta blir det bråk. De som är mer ambitiösa blir till exempel ofta arga på dem som inte satsar tillräckligt på uppgiften. Men numera skriver alla elever i en ar-

Patrik Forshage, rektor på Bredbyskolan i Rinkeby

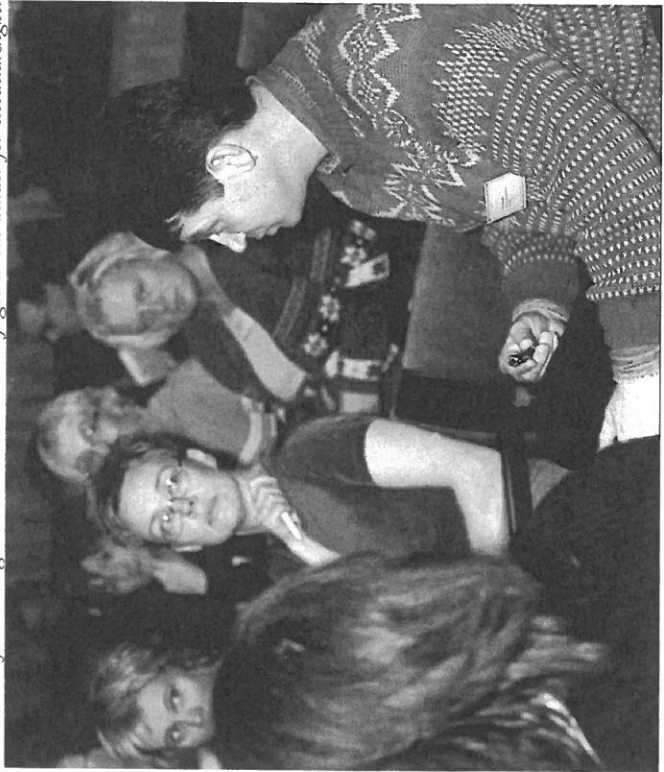

betsgrupp en egen konfliktlösningsplan innan de börjar på grupparbetet. I planen specificeras vilket betyg var och en satsar på. På det viset tycker de som satsar på MVG att det är OK om de som satsar på VG eller G tar det lite lugnare.

Möjligheter och hinder

Seminariedeltagarna delas in i grupper som får i uppgift att diskutera vilka möjligheter och positiva utmaningar ökad elevdelaktighet ger och vilka hinder som ligger i vägen för en sådan utveckling. I ett hörn av salen sitter sig Monika, Ida, Per, Yvonne, Anders, Diana och Marlene. Det visar

Konferensdeltagarna i diskussion om möjligheter och hinder för elevdelaktighet

sig snart att många tänker i liknande banor, särskilt när det gäller de skäl som talar för ökad öppenhet:

- Eleverna blir mer motiverade.
- Eleverna växer med ansvaret.
- Eleverna får större chans att lära sig annat än faktakunskap.
- Eleverna får respekt för demokratin som arbetsform.
- Svaga elever gynnas av att kunna styra innehållet i undervisningen.

– Jag tyckte det var för jävligt att bli överkörd som elev, säger Marlene. Men deltagarna kan också se många hinder och problem som kan uppstå på vägen mot att ge ökad makt åt eleverna:

- Tiden räcker inte till.
- Lokalerna är inte byggda för nya arbetsformer.
- Nyttig kunskap skulle gå förlorad.
- Omvärlden kräver traditionell, mätbar kunskap.
- Elevernas integritet skulle hotas.
- Svaga elever skulle inte klara denna typ av ansvar.

Svaga elever både vinnare och förlorare

Intressant är att de svagare eleverna antas både tjäna och förlora på att få mer makt.

– I demokratin har alla en röst. Då kommer även de svaga till tals, säger Anders.

– Nej, det beror på formerna, säger Diana. Om man sitter i klassrummet och alla ska uttala sig kan det finnas de som är väldigt blyga. Det finns helt klart en risk att man inte får med sig de svagaste.

– Eller de starkaste, säger Per. Jag kan tänka mig punkare som är enormt starka men som aldrig skulle vilja vara med på något sådant här.

Trötta lärare hinder för ökad elevmakt

De flesta tycker att det största hindret för ökad elevdemokrati är trögheten inom skolan. Efter kampanjer för miljöänkande och mot främlingsfientlighet kommer nu detta och ställer nya krav på trötta och stressade lärare. Men som flera deltagare påpekar: visst finns det uppgifter som åläggs lärare idag och som man skulle kunna stryka.

Kan självsäkra elever få en knäck när de slutar skolan?

Per är den som är mest benägen att formulera kritik mot tanken på elevdemokrati. Han menar att elever som får makt i skolan kommer att ta för givet att de ska ha makt även i samhället utanför skolan.

– Man får ungdomar som kommer ut och tycker att ”wow, jag duger!”. Och så pang – de duger inte alls.

Kan elevdemokrati vara integritetskränkande?

Per menar också att ökad elevdemokrati skulle innebära att skolan skulle lägga beslag på en ännu större del av elevernas liv. Många elever

tycker att det är ganska skönt att slippa bestämma över undervisningens innehåll. Ida håller med:

– Allt går i ett idag. Ingen har frizoner, varken elever, lärare eller föräldrar.

Fem slutsatser om elevdemokrati

Patrik Forshage, som har gått runt och tjuvlyssnat på de olika gruppernas resonemang, summerar några viktiga punkter:

- Det är viktigt att göra barnen delaktiga tidigt. Rollerna från dagis följer med upp i skolan.
- Det är viktigt att öka delaktigheten för ungdomar. Tvärtom vad läroplanen föreskriver så minskar barnens delaktighet när de blir äldre. Allra lägst är den för gymnasieelever, där lärarna är inriktade på att se till att eleverna får så bra betyg som möjligt.
- Läroplaner och kursplaner behöver inte begränsa elevernas delaktighet.

Varje femteklassare på Bredbyskolan får ett eget exemplar av dessa dokument som han eller hon sedan kan använda för att komma fram till vilka mål han eller hon har uppnått och vilka som återstår.

- Tidsbristen är ett problem, men den kan hanteras genom att mer konferens- och reserveras för pedagogiska diskussioner.
- Skolvärdens rädsla för konflikter verkar hämmande.

När man till varje pris måste vara överens blir resultatet urvattnade mål som att ”barnet ska vara i centrum”. Då behöver ingen lärare förändra sitt arbetssätt. Patrik Forshage menar att rektorn måste våga staka ut mycket tydligare mål som kan leda till förändringar i verkligheten.

Text Katarina Bjärvall

Makt gör elever friskare

År 1995 var Wasaskolan nedläggningshotad. Idag står elever i kö för att få gå där. Det som har vänt trenden är framför allt en satsning på hälsa och kvalitet. Skolans lokaler och skolgård har rustats upp och eleverna har fått ökat inflytande över undervisningen.

Wasaskolan är en grundskola i Geneta, ett bostadsområde i Södertälje där de flesta invånarna är syrianer. 1995 var skolmiljön dålig. Många svenska föräldrar flyttade sina barn från skolan, vilket i sin tur ledde till att många syrianska föräldrar gjorde detsamma. Med allt färre elever förvärrades skolans redan dåliga ekonomi snabbt.

Idag är situationen en helt annan. Skolan har genom en långsiktig satsning på hälsofrämjande och kvalitetshöjande åtgärder lyckats vända trenden. Man tvingas idag tacka nej till elever, berättar lärare, ledningspersonal och elever som deltar i seminarier.

Friska elever och lärare presterar bättre

Forskning visar att elevernas och personalens prestationer är intimt sammankopplade med deras välbefinnande och hälsa. Den som ska lära sig något, eller lära ut, måste må bra. Det är viktigt att föräldrar, elever och personal känner att skolan är meningsfull och att de har möjlighet att påverka vad som händer.

– Helt grundläggande är att hälsoperspektivet genomsyrar allt arbete på skolan, berättar Bo Lennart Govik från Folkhälsoinstitutet.

Tidigare arbetade han som ANT-konsulent (Alkohol–Narkotika–Tobak). Vilket han upplevde som frustrerande att som speciallärare komma in för att hålla ett par lektioner om risken med att röka, dricka och knarka.

Bo-Lennart Govik, Folkhälsoinstitutet, sakkunnig om Hälsofrämjande skolor

Nätverket för hälsofrämjande skolor

I mitten på 1990-talet startade EU i samverkan med Europarådet och WHO (Världshälsoorganisationen) projektet *The European Network of Health Promoting Schools* (Europeiska nätverket för hälsofrämjande skolor). Den svenska delen av projektet drevs av Folkhälsoinstitutet under åren 1994–96. Ur detta har det uppstått ett rikstäckande nätverk av hälsofrämjande skolor, där Wasaskolan ingår.

År 1997 kom Wasaskolan i kontakt med begreppet hälsofrämjande skola. Med stöd från Stockholms läns landsting anordnade skolan en

konferens där all personal tillsammans med elev- och föräldrarepresentanter deltog. Deltagarna samlades i smågrupper och diskuterade framförslag på förändringar. Högt på listan stod satsningar på ny undervisningsmetodik, på bibliotek och IT, på utrustning av lokaler och skolgård samt på elevinflytande.

Nästa steg var att gemensamt bestämma exakt vad som skulle göras, hur och av vem. Sedan satte man igång med arbetet. Nya gardiner, ett salladsbord och klassisk musik gjorde matsalen trevligare. Biblioteket fick internetuppkoppling. Ett klassrum reserverades för läsläsning.

Snabba resultat

När det gällde undervisningsmetodiken fick elevrådet stort inflytande.

Kinora Oyal, före detta elevrådsordförande på skolan, är mycket nöjd.

– När projektet hade dragit igång handlade elevrådsarbetet inte längre om att välja vilken färg det skulle vara på sofforna, säger hon.

Eleverna fick vara med och styra till exempel när proven skulle läggas så att det inte blev för stressigt.

Att elever, föräldrar och personal snabbt kunde se resultat skapade en positiv och inspirerande atmosfär. Alla kände att det hela tiden var saker på gång.

De olika delmomenten utvärderades så att de inblandade kunde använda erfarenheterna i nya moment. Det projekt som inleddes var från början tänkt att pågå i tre år men har nu vuxit till att vara en självklar del av skolans dagliga rutiner.

Den viktigaste förklaringen till framgångarna tror Wasaskolans representanter ligger i samarbetet och den goda kommunikationen mellan elever och personal. Dessa kontakter grundas på långsiktiga satsningar på

elevinflytande. Till exempel utbildas alla elever på skolan i elevrådsverksamhet.

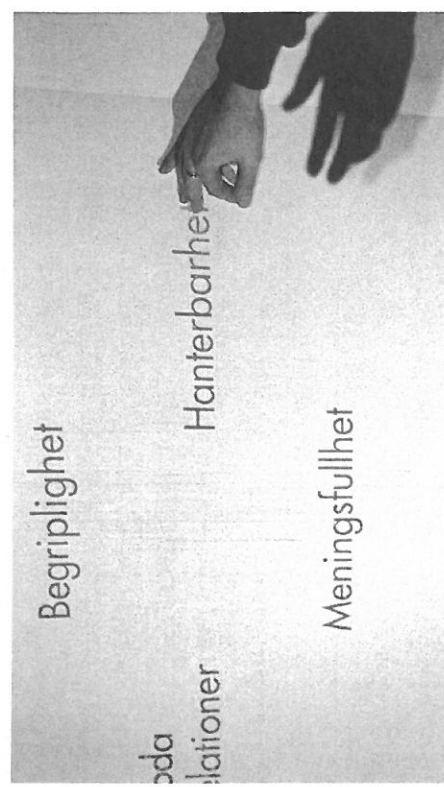
Vilka faktorer skapar hälsa?

Den teoretiska bakgrunden till hälsofrämjande skolor är ett delvis nytt sätt att se på hälsofrämjande arbete som innebär att man istället för att undersöka vad som orsakar ohälsa försöker hitta de faktorer som skapar förutsättningar för hälsa. Detta brukar kallas för ett salutogent perspektiv.

Begriplighet, hanterbarhet, meningsfullhet och goda relationer

Den stora föregångsmannen på området är Aaron Antonovsky, en israelisk forskare som intresserat sig för att hitta de faktorer som gör att människor klarar stora påfrestningar med bibehållen hälsa. Förmågan att hantera svårigheter är enligt Antonovsky till stor del beroende av vad han kallar begriplighet, hanterbarhet, meningsfullhet och goda relationer.

Med begriplighet menar Antonovsky att vardagen är strukturerad. I

Skolans rykte kan vara bättre än närområdets

Måste skolan verkligen spegla närområdets rykte? Nej, menar sociologen Nihad Bunar, skolan kan skapa sig en bättre status än området. Kanske kan skolan till och med bidra till att höja när-områdets status.

Skolan ska bidra till integration, heter det ofta i debatten. Men hur? Vad är det som hindrar dagens skola från att verka integrerande? Det vill Nihad Bunar belysa i sin forskning

som hittills har resulterat bland annat i rapporten Skolan mitt i förtorten¹⁰.

Nihad Bunar berättar om ett inslag han såg nyligen på regional-TV i Växjö. Det handlade om en kris i en skola i ett miljonprogramsområde där 88 procent av invånarna har utländsk bakgrund. Både svenska och invandrade föräldrar hade börjat flytta sina barn till andra skolor. Det skapade en ond cirkel; skolan fick dåligt rykte, fler barn plockades bort och så vidare. Rektorn värdjade i TV om hjälp att stävja utvecklingen.

Några dagar efter TV-inslaget ringde rektorn upp Nihad Bunar på Växjö universitet. Hon berättade att hon i flera år hade slitit för att marknadsföra skolans mångkulturella profil.

– De har byggt en mur av positiva bilder med hjälp av lokala journa-

skolarbetet kan detta till exempel innebära att eleverna vet vilka krav som ställs på dem.

Hanterbarhet handlar om att få bekräftelse; att inte uppleva sig som ett offer för omständigheterna utan att känna att ens resurser räcker till för att möta omgivningens krav. För elever kan det innebära att de känner att de krav som ställs står i nivå med deras egen förmåga. Många undersökningar som gjorts visar att kunskap i sig är en mycket viktig hälsofaktor.

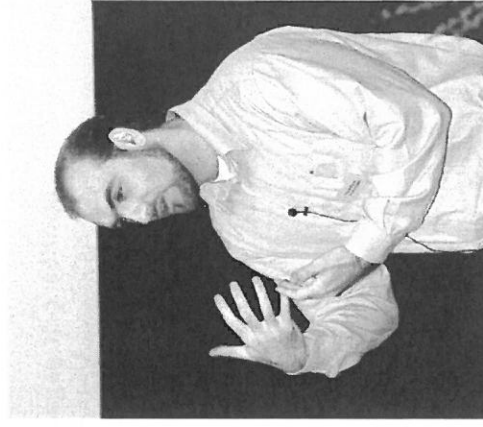
Meningsfullhet innebär att känna delaktighet och att bli motiverad – att som elev känna att man har möjlighet att påverka sin situation.

Med goda relationer menas att skolans verksamhet byggs upp kring social samvaro och god kommunikation.

Känsla av sammanhang

Utifrån sin forskning myntade Antonovsky begreppet *sense of coherence*, som på svenska kan översättas med känsla av sammanhang. Detta skall ses som ett redskap för det kontinuerliga utvecklingsarbetet på skolorna. Strategier som utgår från känsla av sammanhang och det salutogena perspektivet vinner terräng inom såväl forskning och skola som näringsliv.

Begreppet känsla av sammanhang går att bryta ned i olika specifika frågeställningar som kan användas i självutvärderingar på den enskilda skolan. Förslag på hur dessa frågor kan formuleras finns på Folkhälsoinstitutets hemsida⁹.

Nihad Bunar, forskare

lister. Men samtidigt var de medvetna om att de hade problem. Många elever hade dåliga betyg, det fanns latent motstånd mot föräldrarna, berättar Nihad Bunar.

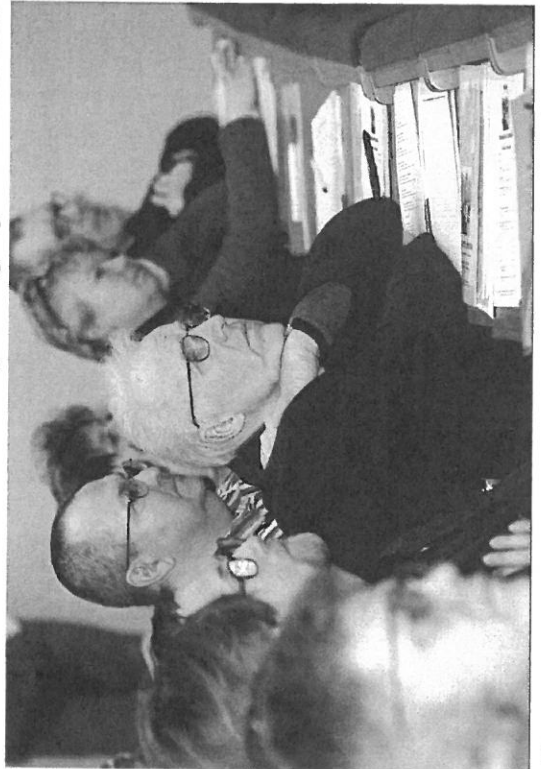
Balans mellan positiva och negativa bilder

Med denna berättelse vill han peka på vikten av att släppa fram även de negativa bilderna.

Berättelsen belyser också hur betydelsen av begreppet mångkultur har förskjutits från något positivt och exotiskt till något man gör säkrast i att sopa under mattan om man vill behålla sina elever.

– Många skolor där de flesta elever är invandrare säger: ”Vi är ingen mångkulturell skola”. Hur är det möjligt? Alla experter säger ju att framtiden vilar på tre ben: IT, internationalisering och mångfald.

Konferensdeltagare lyssnar till Nihad Bunar

Enligt Nihad Bunar har begreppet mångfald en betydelse på fältet och en annan i teoretikernas korridorer. På fältet betyder mångfald problem, men teoretikerna säger fortfarande att det nya samhället ska byggas på mångkulturella grunder.

Kunskap, språk, identitet och möten

Nihad Bunar listar några aspekter på skolans integrationsroll:

Skolan ska ge barnen en bra utbildningsbas som tar hänsyn till hur samhället förändras.

Skolan ska ge eleverna det svenska språket.

Skolan ska ge eleverna en positiv identitet.

Skolan ska utgöra en naturlig mötesplats för barn från olika sociala och kulturella miljöer.

Skolan ska öppnas mot närsamhället och börja spela en mer aktiv roll i närsamhällets sociala och kulturella liv.

En del akademiker menar att det är hemmets sak att hjälpa barn att utveckla sin identitet; skolan ska ägna sig åt kunskapsförmedling. Men Nihad Bunar framhärdar i sin åsikt att skolan ska arbeta med identitetskapande, bland annat för att motverka social snedrekrytering.

Etnisk boendesegregation ser Nihad Bunar som det kanske största problemet. Ett exempel på hur skolan kan medverka till möten är ett

projekt som bildlärare i de invandrarstäta områdena Tensta och Hjulsta samt de svensktäta villaområdena i Spånga har arbetat med. Elevernars bilder har ställts ut bland annat på Lava i Kulturhuset i Stockholms city.

Varför är skolan sluten?

Varför har inte tanken på en öppnare skola förverkligats i större utsträckning? Nihad Bunar ger en rad förklaringar:

- Skolan satsar allt på att klara sin dagliga verksamhet. Att ombilda skolan till ett centrum för närsamhället kräver stora insatser, både ekonomiskt och mänskligt.
- Ofta är det just närsamhället som uppfattas som själva roten till de problemen skolan brottas med. Slutsatsen blir därför: kapa banden! Det är förklaringen till att skolor i utsatta områden ofta försöker identifiera sig med områden utanför närsamhället. Det har till exempel enligt Nihad Bunar föreslagits att Tensta gymnasium skulle byta namn till Norra Latin.
- Vad kan samhället göra för oss? Det har varit den fråga skolan ofta har ställt sig när den börjat orientera sig utåt. Den utgångspunkten kan skapa problem. Om man söker kontakt med en etniskt baserad förening för att man tror sig ha något att vinna på det blir 19 andra föreningar sura.
- Å andra sidan frågar sig medborgarna i närsamhället ofta bara vilken nytta de kan ha av skolan. Det finns en tendens att gärna utnyttja skolans lokaler utan att ta ansvar för att lokalerna sköts.
- Föräldrarna är ofta inte så intresserade av att träda in i skolan och arbeta för förändringar.
- Mediedebatten kring skolan är ofta intensiv. Alla människor har ju gått i skolan, så alla tycker sig ha rätt att ha åsikter. Det leder till att lärare sluter sig samman och faller tillbaka i sina gamla mönster.

Förändringar på tre nivåer

För att slå upp skolans portar mot samhället krävs enligt Nihad Bunar förändringar på nationell, lokal och individuell nivå. Samhällets materiella resurser måste enligt Nihad Bunar komma alla till dels. De livsstilar som ryms inom det mångkulturella samhället måste på ett värdigt sätt representeras inom exempelvis medier och i den akademiska världen. På så vis skapas positiva förebilder. Nihad Bunar berättar om den upplevelse det var för honom att se ekonomihistorikern Mauricio Rojas på TV:

– Jag fastnade för hans sätt att tala svenska och för en liten skylt där det stod: docent vid Lunds universitet. Det finns alltså möjligheter att lyckas även om man inte har den där lilla muskeln i överläppen som min svensklärare hade lärt mig att bara svenskar har, tänkte jag

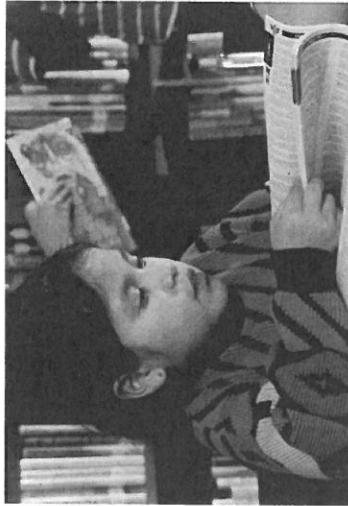
På lokal nivå behövs det integrationspolitiska visioner men också institutioner som jobbar aktivt med att skapa naturliga mötesplatser, dra dit företag och öppna skolan. Det är viktigt att komma till rätta med den interna splittring som ofta finns i stigmatiserade områden, till exempel i form av rasism mellan olika grupper. Viktigt är också att denna typ av insatser syftar till integration med hela samhället. Om målet är integration med intilliggande svensksdominerade villaområden finns risk för bakslag eftersom villaägarna kan vara svåra att motivera.

På individnivå kan det handla om engagerade lärare eller andra yrkesmännskor som gör storverk i det lilla och som måste känna att de har organisationen bakom sig. Här är det direktkontakter som gäller och det finns inget som hindrar att de upprättas med granskolor i villaområden.

Med förändringsstrategier på dessa plan kan en öppen skola i ett stigmatiserat bostadsområde medverka till att stärka hela det omgivande samhället, menar Nihad Bunar.

Text Katarina Bjärvall

Positiv grundsyn ger höga betyg i Rinkeby

Nihad Bunar fortsatte i ett seminarium om integration i lokalsamhället och berättar om sin forskningsrapport: Skolan mitt i förorten i ett seminarium.

– Miraklet i Rinkeby, säger skolforskaren

Nihad Bunar och ler.

Han syftar på Bredbyskolan, som blev utsedd till Stockholms bästa skola 1997. Skolan har ofta varit föremål för massmedias intresse och studiebesökarna vallfärdar dit. Det är de goda resultaten och de garantier som skolan utlovar till de studerande och deras föräldrar som har gjort den omtalad.

Bredbyskolans första kull nior har nu slutat gymnasiet. 40 procent av dem går i dag på någon högskolelinje. Det är en anmärkningsvärt hög andel som tyder på att Bredbyskolans pedagogik har varit framgångsrik.

Garanterat godkänt i alla ämnen

Skolan garanterar att ”varje barn som gått fem av sina nio grundskoleår i Bredbyskolan eller andra skolor i Rinkeby uppnår kunskaper som minst motsvarar betyget godkänt i samtliga skolämnen efter skolar nio”. Man garanterar även varje barn en individuell utvecklingsplan och en avance-

rad nivå i sin svenska språkutveckling. Villkoret är att barnet deltar i skolarbetet på ett seriöst sätt minst 90 procent av tiden. Utvecklingsplanen är utarbetad i samverkan mellan barn, föräldrar och pedagoger.

Bredbyskolans rektor Patrik Forshage tycker inte att det är särskilt modigt att utfärda dessa garantier. De överensstämmer bara med vad som är fastställt i den svenska läroplanen, säger han.

Det går 470 barn i Bredbyskolan från förskolan till nionde klass. I skolans styrelse, som består av föräldrar, barn och pedagoger, är föräldrarna i majoritet. Skolan har ett gott samarbete med stadsförvaltningen, en skolpeng på 62 000 kr per barn och år samt en lärartätthet på 13,2 pedagoger per 100 barn.

– Mycket pengar behöver inte betyda att allt blir bra. Bredbyskolan har arbetat mycket och målmedvetet för att skapa en positiv anda, som nu har resulterat i att barn står i kö för att få börja där, säger Nihad Bunar, sociolog från Växjö universitet som i sex månader följt skolarbetet i Rinkeby.

Positiva förväntningar på elever och föräldrar

Vad är det då i Bredbyskolans pedagogik som gjort att skolan har lyckats? – Vi har positiva förväntningar på de studerande och deras föräldrar, säger Patrik Forshage.

”Oavsett social och kulturell bakgrund, förstaspråk, kön och ålder är varje enskild studerande aktiv och kompetent, med en inneboende lust att vilja lära och att utvecklas. Varje enskild individ har viktiga erfarenheter och kunskaper. Hon vill lära sig i samspel med andra och hon vill se mening och sammanhang med sitt lärande. Varje barn som inte uppnår detta är ett misslyckande för Bredbyskolan.”²² Så lyder inledningen till den grundsyn som skolan formulerat.

Patrik Forshage menar att denna grundsyn är avgörande för vad skolan uppnår. Den omfattar också en syn på föräldrarna som går ut på att de är kompetenta och att deras erfarenheter ska respekteras.

– En förälder som har lyckats skydda sitt barn under ett brinnande inbördeskrig för att sedan börja om i en annan del av världen är värd den djupaste respekt.

Patrik Forshage berättar hur grundsynen präglar undervisningen:

Pedagogerna undviker att ställa frågor där det finns färdiga svar. Barnen arbetar med teman. I slutet av ett temaarbete lämnar barnen in texthäften där de redovisar sin del av temat. Utifrån texthäftena formuleras sedan tentamensfrågor, som barnen får tillgång till några dagar före provet.

Möjlig läskflaska gav nya språkkunskaper

Barnen på Bredbyskolan är duktiga på att kommunicera, betonar Patrik Forshage. Han ger ett exempel från ett temaarbete om Stockholms historia. En möjlig Coca-colafaska fick hela klassen att göra en djupdykning i Stockholms språkutveckling.

Yossif, Pierre och Hassan, som köpt läskflaskan på en rast, blev mycket upprörda när de upptäckte möglet. De ville skriva till bryggeriet och klaga. Det fick hela klassen att börja diskutera vilken sorts svenska man borde använda sig av i ett sådant brev.

Sahar och Amanda författade ett brev på sitt vardagsspråk som inleddes med ”Hej re! Hallå ursäkta mig men igår asså...”. Eftersom temat arbetet handlade om Stockholms historia började klassen fundera över hur Stockholmslång låtit förr i tiden. Ett nytt slagkraftigt brevxempel skrevs på ”ekensnack”. Slutligen komponerade ungdomarna ett strikt brev på kanslisvenska.

Klassen fick aldrig något svar från bryggeriet men engagemangent ledde till många andra erfarenheter. Sahar kunde så småningom hjälpa sin mormor med att korrespondera med en myndighet.

Klassen upprördes också över att deras vardagsspråk kallades Rinkebysvenska och konfronterade uttryckets upphovskvinna Ulla-Britt Kotsinas med sina åsikter.

”Rinkebysvenska, det låter ju som om det skulle vara den enda svenska vi kan”, ansåg klassen. Ulla-Britt Kotsinas, professor i nordiska språk, tog till sig av synpunkterna. Idag använder hon enligt Patrik Forshage termen Rinkebyslang istället.

För fyra år sedan när Bredbyskolans första niondeklass gick ut, alla med fullständiga betyg, slogs det upp stort i massmedia. ”Skolan där alla lär sig svenska” var rubriken i Dagens Nyheter.

– Vår skola uppfyller inte den gängse bilden av Rinkeby. Om man analyserar den uppmärksamhet vi har fått så bottnar den oftare i medias negativa förväntningar på invandrartäta områden än i vår positiva grundsyn, anser Patrik Forshage.

Text Nina Holst

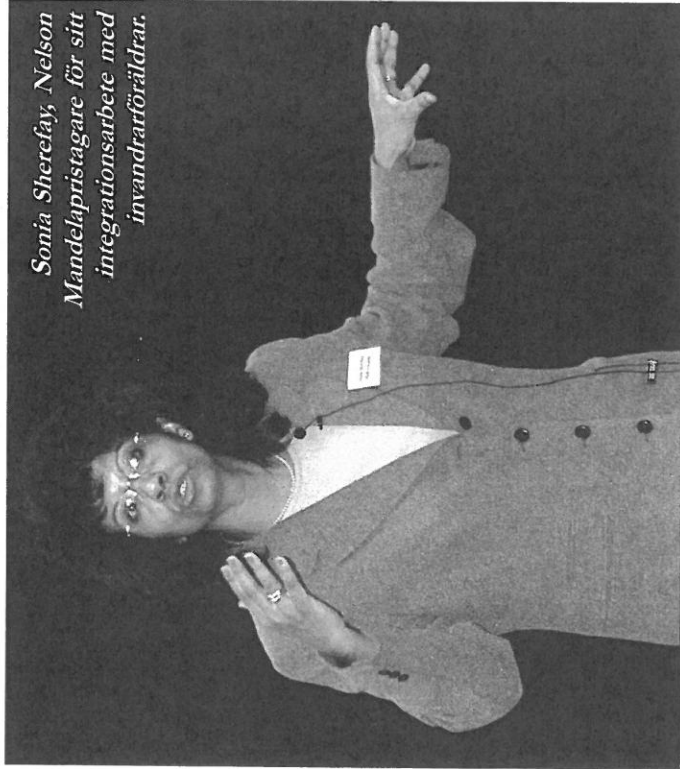

Interiörbild från Etnografiska museet

Föräldrar och skola i samverkan ger trygga barn

— Jakhtar al taaer al hegra, laken nahnu lam nakhtaraha, heja allati ekhtaratna, lezalek nahnu hona, ya man lam tougberu ala haza al khiar, saadouna kay natahammal cebou al hegra. Takhtar al kioud al sagin, wa nahnu ekkartarna al rahil, kana allail alaina rahim, nahu alaana huna, entom kosron, wa yataaal al mazioum, hal yamkan leaadad al ahrar an yatayad¹¹.

Sonia Sherefay, Nelson Mandelapristagare för sitt integrationsarbete med invandrarföräldrar.

Sonia Sherefay, projektledare för "Barnen i våra hjärtan" i Stockholm, läser för en grupp seminariedeltagare som lyssnar alltmer förbryllade. En dikt – men vad är det för språk och vad handlar den om?

När Sonia Sherefay till slut tystnar säger Christer Ferm, utvecklingsledare i Marks kommun nära Borås:

– Välkomna till föräldramötet! Vi ska nu diskutera det vi just hörde. Aha – så kan det kännas att gå på föräldramöte om man inte kan språket, om det nu är arabiska eller svenska.

Christer Ferm fortsätter:

– Hur vi förstår det som är runt omkring oss handlar om vilket perspektiv vi har. Därför är det så viktigt att kommunikationen fungerar mellan skolan och föräldrarna.

Undersökningar visar enligt Christer Ferm att föräldrarnas delaktighet i skolan inte bara påverkar den lokala gemenskapen och samhällsutvecklingen positivt utan även gör lärandet effektivare. Fungerande föräldrasamverkan har större betydelse för lärandet än ett ökat antal lärare på skolan.

"Barnen i våra hjärtan"

– Alla förstår inte *sz* lite som ni gjorde i exemplet med den arabiska texten, säger Sonia Sherefay. Men det är ett faktum att många föräldrar i förorten har bristande kunskaper i svenska. Vissa kan inte heller läsa och skriva. Utöver det går barnen i en skola med andra värderingar än de som råder i hemmet. Allt detta blir hinder för att engagera sig i barnens skolgång.

Sonia Sherefay startade 1997 projektet "Barnen i våra hjärtan" i Rinkeby och Tensta. Projektet fick Nelson Mandelapriset 1999. Syftet med projektet är att stärka och tydliggöra föräldrarnas roll som fostrare och att

trygga barnens uppväxt och framtid i Sverige. Genom föräldrakrklar vill man motivera invandrade föräldrar till en fungerande kontakt med förskolan och skolan.

Hinder för föräldrarnas delaktighet

Sonia Sherefay pekar på en rad hinder som gör att föräldrar som kommer till Sverige inte känner sig starka och delaktiga:

- drömmen om att återvända
- språket
- utanförskap
- arbetslöshet
- diskriminering

Drömmen om att återvända kan vara ett hinder även för dem som vet att de inte har en verklig chans att förverkliga den, säger Sonia Sherefay. De tittar på teve från sina hemländer via parabol och vet mer om vad som händer där än i Sverige.

– Jag brukar säga att det är viktigt att de ser svenska nyheter. De kan ju gå miste om viktig information annars, säger Sonia Sherefay.

Hon berättar att många föräldrar kastar bort skriftlig information som de inte förstår.

– Man är osäker på vad som är viktigt. Även vi som talar svenska orkar inte alltid ta del av allt. Ännu mindre orkar man om man inte förstår vad det står.

Även brister i modersmålet kan utgöra hinder; den som inte kan läsa missar också information på sitt eget språk.

– Om man varken kan svenska eller sitt modersmål kan man inte få en stark identitet. Det är av stor betydelse att barnen känner att de har en

grund att stå på, som de kan vara stolta över. Annars kan de inte se något bra i det svenska heller, säger Sonia Sherefay.

Hon påpekar hur viktigt det är att föräldrarna accepterar att barnen tillhör både det svenska samhället och föräldrarnas kultur. Annars blir barnen ”varken eller” istället för ”både och”.

Sonia Sherefay pekar på alla de regler som styr samhället, från lagen mot barnaga och FN:s barnkonvention till mer dolda kodier som hur ett föräldramöte fungerar och synen på barnuppföstran i Sverige. Alla föräldrar har rätt att lära sig dessa lagar och kodier, menar hon. Den höga arbetslösheten bland invandrare och den diskriminering som förekommer är ytterligare hinder för delaktighet, menar Sonia Sherefay.

Demokratifrågor skolans ansvar

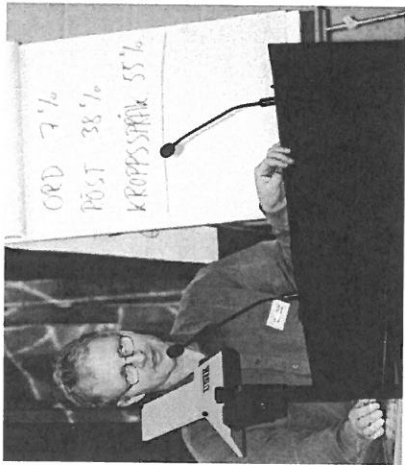
Många som kommer från diktaturer har svårt att sätta sig in i det demokratiska systemet, berättar Sonia Sherefay.

– Barnen får tidigt lära sig sina rättigheter. Det händer att de tolkar yttrandefriheten som att det är helt OK att säga precis vad som helst, till lärare till exempel. Och de kan komma hem och berätta att om de inte får göra som de vill kan de ringa till polisen för det har de hört på dagis.

En del föräldrar blir mycket osäkra i sådana lägen. Vad innebär egentligen demokrati? Det händer att föräldrar inte vågar uppfostra sina barn av rädsla för att barnen ska bli omhändertagna av myndigheterna. Sonia Sherefay menar att det är skolans ansvar att arbeta med dessa frågor både när det gäller barnen och föräldrarna.

Föräldramötens form och funktion

Christer Ferm påpekar att traditionella föräldramöten sällan uppmuntrar

Christer Ferm, utvecklingsledare

han eller hon själv saknar och att läraren även reflekterar över hur den kunskapen kan användas på bästa sätt. Christer Ferm föreslår att föräldrarna också kan få bestämma vilka ämnen man ska ta upp på föräldramötet.

Sonia Sherefay påpekar också att det är viktigt att föräldrarna får klart för sig att föräldramöten inte är ett forum där man talar om enskilda barns problem. Annars kan vissa föräldrar undvika att komma bara av rädsla för att negativa saker om deras barn ska komma upp inför gruppen.

Genom föräldramöten blir föräldrarna inte bara mer delaktiga i det som rör deras barn, de kan också utvidga sina egna nätverk genom att lära känna andra i samma situation.

Text Mia Faber

Fritid, skola och goda relationer ger mening och hopp

Café Brickan i bostadsområdet Brickebacken i Örebro drivs av Föreningen Trädet. Ett femtiotal frivilliga jobbar korta pass för att skapa en mötesplats för de boende. På Hjulstaskolan utanför Stockholm kryllar av djur som höns, kaniner och fåglar. Och allas älskling: leguanen Urbana. Ett fik och en samling djur – två satsningar på en bättre fritid.

– Fritiden måste uppmärksammas mer. Särskilt tonåringens fritid. Där händer det så otroligt mycket, både bra och dåliga saker, säger Lena Bergman från Folkhälsainstitutet.

Lena Bergman, en av författarna till boken *Låter sig skyddsänglar organiseras?*¹², berättar om forskning kring så kallade maskrosbarn, barn som trots svåra förhållanden växer upp till välfungerande vuxna. Vad har dessa barn gemensamt? En fungerande relation till en vuxen. Struktur och tydliga gränser. Och en egen förmåga att samspela med andra människor, berättar Lena Bergman.

Frågan är då, säger hon, hur vi kan skapa förutsättningar för detta, särskilt i ekonomiskt missgynnade områden där det finns många problem.

– Skolan och fritiden bör utgöras av fungerande nätverk, goda relationer, närvarande vuxna, struktur och

Elever och kamratsödjare i Stockholm

ordning. Skapa goda möten mellan killar och tjejer. Skapa meningsfullhet och hopp i de ungas liv, säger Lena Bergman.

Eldsjälar

Hur gör man det i praktiken? Bostadsområdet Brickebacken var unikt när det stod färdigt 1971. Allt i centrum fanns under ett tak; skola, bibliotek, vårdcentral, folktrandvård, livsmedelsbutik, post, bank, bad, idrotts hall och föreningsgård. Idag finns ungefär 1 600 hushåll i bostadsområdet. Runt hälften av de boende har invandrarbakgrund.

I området finns den kooperativa kultur- och fritidsföreningen Trädet. Föreningen startade 1987 efter önskemål från de boende. Den fick lokaler i Brickebackens skola och har idag 500 medlemmar – enskilda i alla åldrar, familjer, föreningar och kommunala organisationer.

Föreningens styrelse ansvarar för ekonomi, anställda och policyfrågor. Alla aktiviteter startas på initiativ av de boende. Föreningen har bara fem och halv tjänst och är därför mycket beroende av frivilliga. Mycket energi går åt till att leta upp eldsjälar i området och engagera dem i arbetet, berättar Julia Alan från föreningen.

Ungdomarna, som utgör de flesta av besökarna, har bildat en egen ungdomsstyrelse som fått namnet Ungdomsfronten och som bland annat arrangerar festivaler och resor.

En samlad bild av eleverna

Hjärtat är Café Brickan. Det sköts helt av femtio–sextio frivilliga i alla åldrar som delar på de korta arbetspassen. Varje dag kommer 100–150 personer för att äta lunch, fika eller bara prata. Kaféet har öppet alla dagar och kvällar måndag till fredag. Dessutom har man öppet varannan

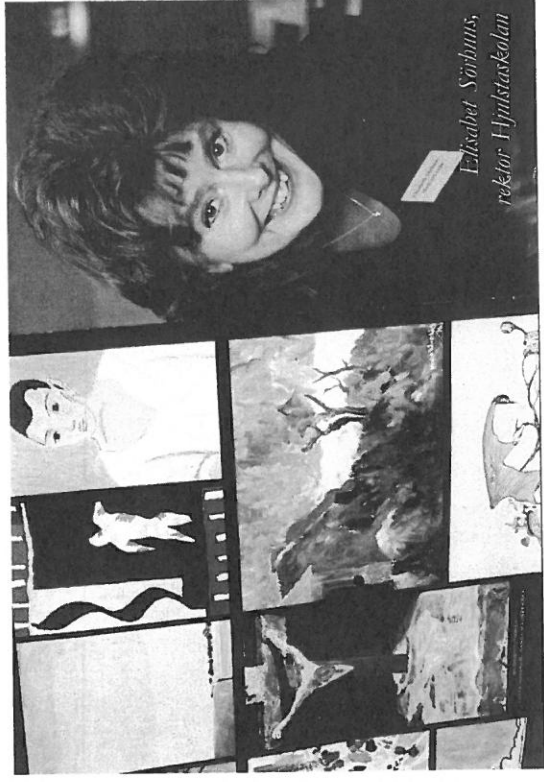
lördagskväll och varannan söndagsförmiddag.

Lina Sjöstedt är en av föreningens anställda och arbetar dessutom som fritidsledare på skolan. Hon ansvarar för skolans kamratsöjarteam, finns med som resurs på temadagar, deltar i elevrådet, har hand om teatergruppen och är med på möten med socialen och polisen.

– Jag ser elever som är på ett sätt i skolan men som betar sig på ett annat sätt på fritiden. Därför kan jag ge en samlad bild av ungdomarna, säger hon.

Lärande gynnas av ett kreativt klimat

Elisabeth Sörhuus arbetar som rektor för Hyllingseskolan och Hjulsta-skolan i Stockholmsförorten Tensta där 97–98 procent av eleverna har invandrarbakgrund. Hennes huvudbudskap är att all inlärning gynnas av ett positivt, experimenterande och kreativt skolklimat.

Dans och musik på schemat

– Ämneskunskaper i all ära, men vi betonar vikten av att vara en socialt och emotionellt fungerande människa. Då måste också alla sinnen stimuleras. Vi använder alla uttrycksformer som står till buds.

Vårda och ta hand om

Det börjar redan ute på skolgården där varje klass sköter sin grönsaksodling. På en av högstadiets inglasade gårdar finns dessutom djur som eleverna tar hand om – fåglar, kaninet, råttor, marsvin, hamstrar, möss, hönor och en tupp. Elevernas favorit är leguanen Urbana.

– Djuren har ett pedagogiskt värde och de måste skötas. Bara det kan vara en viktig anledning för många att komma till skolan, berättar Elisabeth Sörhuus.

Hon berättar om två högstadietjejer som kom till Hjulstaskolan och hade streck i alla ämnen. De fick då uppgiften att sköta om djuren. Väl i skolan började de gå på en och annan lektion och när de gick ut nian så gjorde de detta med fullständiga betyg.

Gemensamt språk

Hjulsta Skolor har satsat på en kulturprofil och jämkat timplanen för att kunna ha mer dans och musik på schemat. Alla elever lär sig att spela minst ett instrument. Musik- och dansintresserade elever erbjuds kostnadsfria danslektioner på eftermiddagar och kvällar av sina ordinarie lärare.

Även de elever som vill ha lärares hjälp med extra matte, svenska och engelska är välkomna på sin fritid. På fredagar har dessutom en numera pensionerad speciallärare drive-in-matte i kaféet tillsammans med Cafédets Vänner – en grupp elever som på eget initiativ satsade på att öka trivsel-faktorn. Då bedrivs matematik utanför alla traditionella pedagogiska reg-

ler. Bland annat är det tävling med godis och läsk.

– Barnen får självförtroende. De får uppmärksamhet. Drömmen för många är att synas långt utanför skolan. Och det gör de också, säger Elisabeth Sörhuus.

Hon berättar om uppträdanden och utställningar utanför stadsdelen, om tre diktsamlingar som skolan har gett ut och om en CD-skiva som blev nominerad till en Grammis.

Lärarna får bra betalt för allt extra arbete, säger Elisabeth Sörhuus.

Hon lägger ned mycket tid på att söka pengar hos sponsorer, fonder och stiftelser.

– Det är egentligen bara att skriva och ha bra idéer, säger hon.

Elisabeth Sörhuus betonar att skolans uppdrag är att få alla elever att känna sig behövda.

– Vi kan aldrig få till 100 procent godkända elever, men vi har tio hela år på oss för att få alla elever att känna sig godkända som människor.

Text Lisa Modée

Ett profs i betongen - om att leda skolan

Självkritik och välbevarade minnen från den egna skoltidens allra svarta-
ste stunder. Det är inslag som återkommer när rektorn Tom Hagman be-
rättar om sin slingrande väg genom några av Stockholms mångkulturella
förorter.

Livet går vidare

men du själv stannar

vid den mörka stunden

inget följer med dig

förutom din egen själ

och dina ljusa sidor

Så skriver 14-åriga Antoinette Malki i sin dikt Döden som ingår i en dikt-
bok Bredbyskolan i Rinkeby gav ut under Tom Hagmans tid som rektor
där. När företagsledaren Antonia Ax:son-Johnson skulle komma på stu-
diebesök till Bredbyskolan bad Tom Hagman Antoinette att läsa upp dik-
ten. Antoinette svarade: ”Så bra var den väl inte.”

Hur blir det så? Hur kommer det sig att småbarn stensäkra på att de

är själva meningen med livet växer upp till att tycka att deras storverk är bisaker? Det frågar sig Tom Hagman. Åren 1991–99 var han rektor för Bredbyskolan i Rinkeby, sedan 1999 är han rektor för nya S:t Botvids gymnasium i Hallunda.

Tro på eleverna, tro på föräldrarna

Att alltid tro på eleverna är en del av det förhållningssätt som har gjort att Tom Hagman kunnat bygga upp en framgångsrik verksamhet i dessa två skolor. Och att tro på föräldrarna – men det är något han har fått lära sig med tiden.

Han berättar om en annan av eleverna på Bredbyskolan, Katri, som också har skrivit en dikt i diktboken

*Jag bråkar med nån
som jag inte ens känner
Jag bråkar varenda dag
Det måste ta slut nån gång
Jag behöver en vän*

– Katri slutade slåss, och idag vet jag vem av oss som visste mest om Katri – Katri själv. Och vem som visste näst mest – hennes mamma. Och

vem som visste nästan ingenting men som ändå satt där och berättade för hennes mamma hur man ska uppfostra barn.

Självkritik är också en del av Tom Hagmans förhållningssätt. Och att våga lämna ut sig själv.

Proffsigt att visa sin osäkerhet

Natten innan han första gången skulle möta personalen på Bredbyskolan låg Tom Hagman vaken och grubblade över vad han skulle säga. Han kom fram till att han skulle berätta om en av sina favoritböcker – den om när Alfons Åberg börjar skolan.

– På en av de sista sidorna finns en bild där man ser höghuset och det gula skenet i ett av fönstren, och där ligger en sjuåring och är spänd inför följande dag. Han ska börja skolan. Och när han kommer till skolan berättar fröken att hon inte heller har sovit! Man skulle vilja att alla sjuåringar fick möta en lärare som kunde ta emot sina elever så proffsigt.

Proffsighet. Javisst, respekten för elever och föräldrar, självkritiken, modet att lämna ut sig själv – allt är en del av en proffsighet som Tom Hagman har byggt upp under åren.

Trakasserad av lärare, hoppade av gymnasiet

Det är egentligen ett under att Tom Hagman jobbar inom skolan. Så mörka är hans egna erfarenheter av trakasserier framför allt från lärarnas sida. Han berättar om sin allra sista skoldag på gymnasiet i finländska Vasa: Han hade skolkat från morgonsamlingen och försökte slinka ned o märkt på sin plats i klassrummet. Det gick inte. Han fick komma fram. ”Vad är det för fel på Hagmans klädsel idag?”, sa läraren.

– Jag var en av få som hade klädbidrag, och därför kändes ett par mi-

nuter som flera timmar. Till slut sade läraren: "Så där smutsiga stövlar får man inte ha i skolan! Gå ut och tvätta dem!". Jag gick ut genom dörren, fortsatte genom skolan, ut genom porten och tvärs över gatan till kontoret där min mamma jobbade. "Jag ska sluta skolan", sa jag. Då ringde hon och talade om det för dem.

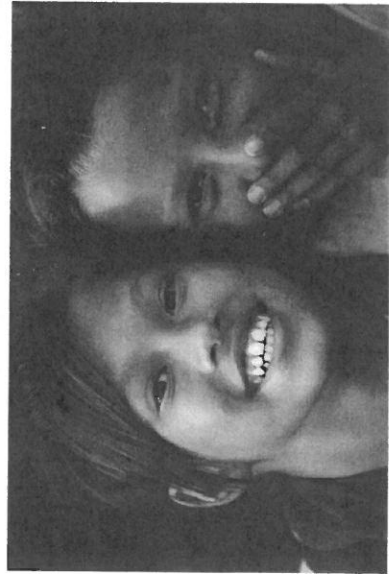
Med erfarenheter som denna vet han vikten av nolltolerans mot trakasserier. Och det gäller oavsett vilka former mobbningen tar sig – elever som trakasserar varandra, lärare som trakasserar elever, elever som trakasserar lärare eller lärare som trakasserar varandra.

Bland annat av det skälet föreslog han lärarna att Bredbyskolan skulle inrätta en föräldrastyrelse. En del av personalen var först tveksam. Men förslaget gick igenom och föräldrastyrelsen har sedan hanterat bland annat mobbning och rekrytering av lärare.

Respekt – identifikation – språk

När Tom Hagman började arbeta som rektor på Bredbyskolan drog han igång ett samtal bland personalen om vilka mål skolan skulle ha för sin verksamhet.

Efter ett år av diskussioner hade man enats om att satsa på "språket, kunskapen och demokratin i en trygg arbetsmiljö för alla".

– Men det var en sak som gav fel signal: det där t-et, säger Tom Hagman och syftar på sista bokstaven i första ordet. Nu är det ändrat till ett n. För nästan alla elever hade ett annat modersmål än svenska.

Tom Hagman menar att språkfrågan egentligen inte är en fråga om språk utan om identitet. Man kan inte kan lära sig ett lands språk om man inte känner sig respekterad. En skola måste visa respekt för sina elever och deras föräldrar genom att bygga upp verksamheten utifrån deras krav.

Hur känns det att få höra att de bästa flyttar?

Tom Hagman tycker inte synd om någon. Han talar raljerande om Ytterstadssatsningen som ett utslag av innerstadens medlidande med de utsatta förorterna. Och han är mycket kritisk mot att vissa skolledare i utsatta förorter beklagar sig över sina elever och uttrycker förståelse för att vissa barn – "de bästa" – byter skola.

– Hur känner sig de barn som går kvar och som får höra att de bästa flyttar, frågar sig Tom Hagman.

Konflikter under förändringsarbetet

Tom Hagman har bland annat satsat på att belöna de lärare som engagerar sig för elevernas framtid. Men det har inte alltid varit lätt. När individuella löner infördes på Bredbyskolan uppstod en konflikt som var mycket nära att leda till att skolan förlorade sin rektor. En grupp missnöjda lärare konfronterade Tom Hagman en måndagsmorgon. Efteråt grät han hos skolpsykologen och sen gick han hem.

– Den känsla jag hade var att till den här jämla skolan kommer jag aldrig tillbaka. Men jag var tillbaka följande morgon. Och på personalkonferensen veckan efter sa jag: "De av er som känner att ni har fel rektor,

sök er till en skola där ni hittar den rektor ni vill ha". Det var kanske det bästa jag någonsin har sagt.

Stockholms bästa skola 1997

Bredbyskolan fick pris för bästa kvalitet i Stockholms stad 1997.

– För mig betydde det att mitt mod som rektor ökade enormt. Det var någon som klappade på min axel, eller min flint, och sade att du är på rätt väg.

Priset bestod i 200 000 kronor som skolan satsade på en studieresa till New York för hela personalen och två föräldrarepresentanter, sammanlagt 50 personer. Under en förmiddag engagerade man Harlem-rektorn Lorraine Monroe. Tom Hagman lade en sak hon sade på minnet: "Alla människor har samma färg på hjärnan."

– Det ska jag säga när jag kommer tillbaka till Stadshuset i vår och ska berätta hur det här året har varit, tänkte jag. Och jag sade det, och det kom till och med i tidningen. Hagman från USA med nya rönen, säger han och skrattar sitt långsamma djupa skratt.

År 1999 hade Tom Hagman jobbat som rektor i 22 år. Han hade bestämt sig för att stanna i två år till på Bredbyskolan och sedan aldrig mer chefa en skola. Om inte någon skulle ringa och säga att de skulle bygga en ny skola – det var hans reservation...

En ny syn på norra Botkyrka

Telefonsamtalet kom från Botkyrka kommun. Det illa beryktade Botvidsgymnasiet skulle stängas igen, packas ned och flyttas från ett industriområde vid E4:an – för att packas upp i helt nya lokaler i Hallunda och döpas om till S:t Botvids gymnasium. Tom Hagman tillträdde som rektor i augusti 1999.

Ett av hans mål blev att förändra synen på norra Botkyrka. En dag hade Aftonbladet en artikel om en undersökning som visade att 4 av 10 invandrardomar hoppar av gymnasiet. I artikeln intervjuades en tjej som hade gått i Botvidsgymnasiet några år tidigare.

– Hon sa: "Det stämmer, i Botvidsgymnasiet sitter alla i kafeterian, ingen går på lektionerna", berättar Tom Hagman.

Efter den artikeln fick Aftonbladet enligt Tom Hagman ta emot 400 e-brev och telefonsamtal från arga elever i S:t Botvids gymnasium. Tidningen tänkte om, berättar han, och skickade en reporter och en fotograf som stannade två dagar på skolan. Rubriken i tidningen blev: "Från slagfält till gymnasieskola".

Aftonbladet hade faktiskt redan innan S:t Botvids gymnasium var färdigt haft en rubrik som lød: "Vår skola är bäst i Sverige". Så det är lätt att se att medierna, som ofta beskylls för att smutskasta skolor i utsatta områden, också kan medverka till att skapa goda cirklar.

Motarbetar vi-och-dom-tänkandet

Vad är det då, mer än namnbytet och de nya lokalerna, som har uppgraderat Botvidsgymnasiet från slagfält till gymnasieskola? Tom Hagman har motarbetat vi-och-dom-tänkandet bland annat genom att öppna dörren till rektorsexpeditionen. Tidigare var "dom där ute" tvungna att beställa tid för att träffa "dom där inne".

Föräldrarna får allt större inflytande. Tom Hagman träffar en grupp föräldrarepresentanter var fjärde vecka. Då går man igenom de problem som finns och berättar, både från skolans och från föräldrarnas sida, vad man gör åt dem. Nästa steg blir enligt Tom Hagman att försöka upprätta en lokal styrelse där elever ska vara i majoritet.

S:t Borvid är också en av krafterna bakom det så kallade Vy-projektet. Under namnet Vy ska man varje år arrangera en festival i Hallunda och Norsborg – Vy 2001, Vy 2002, Vy 2003 och så vidare. Elever på samhällsprogrammet med ekonomisk inriktning ska ha hand om hela budgeten som ligger på minst två miljoner kronor. Målet med projektet är att skapa minst tio fungerade företag.

Ända från start har elever vid S:t Borvids gymnasium undervisat pensionärer i data.

– Pensionärerna i området är ju oftast dödsrädda för ungdomarna, säger Tom Hagman. De försöker stappla åt sidan med rullatorn när gänget kommer. Men igår kväll satt de nästan med gråten i halsen i aulan för att kursen redan var slut.

Text Katarina Bjärvall

Interiörbilder från Etnografiska museet

Lästips

- Arbetslivsinstitutets skoldatabas www.skolliv.nu. Under texter om elevaktivt lärande finns en översikt över OECD-perspektiv.
- Barnen i våra hjärtan, rapport, kan beställas från Christina Carlsson, Rädda barnen, 107 88 Stockholm
- Bergman, L., Hagström, U och Redemo, E, Låter sig skyddsänglar organiseras? – hälsofrämjande strategier för ungdomar i utsatta bostadsområden, Folkhälsainstitutet 1998 (kan beställas från förlagshuset Gothia, tel 08-462 26 70)
- Bowring-Carr, C, Gelsthorp, T och West-Burnham, J, Transforming schools through community education. CEDC Publications, Woodway Park School, Wigston Road, Coventry CV2 2RH, e-mail: info@cedc.org.uk
- Bremberg, S, Bättre hälsa för barn och ungdom, Folkhälsainstitutet 1998
- Bunar, N, Skolan mitt i förorten, Partnerskap för multietnisk integration, Umeå universitet 1999
- Ferm, C, Demokrati i praktiken, Runa förlag 1993
- Folkhälsainstitutet hemsida om hälsofrämjande skola, www.skolan.fhi.se
- Fullan, M och Hargreaves, A, What's Worth Fighting For Out There, Ontario Public School Teachers Federation, 1998
- Håkansson, J och Madsén, T, PLAN – lärares yrkesutveckling i teori och praktik, Högskolan Kristianstad, Centrum för kompetensutveckling (beställes på 044-20 30 70 eller kristina.andreasson@fortb.hkr.se)
- Johansson, B, Madsén, T och Wallentin, C, Aha! Företagsamt lärande! En skola för förnyelse, Utbildningsradions förlag (beställning 020-58 58 00 eller kundtjanst@ur.se, AV-nr: TV: 00706/tv 1-5, radio: 00706/ra 1-3)
- Låt oss tala om flickor..., Integrationsverket 2000
- Madsén, T, Livlina för livslångt lärande, SOU 1989:114 (urgången, finns på bibliotek)
- Madsén, T (red), Lärares lärande, Studentlitteratur 1994
- Madsén, T, Wallentin, C, Aktivt och autentiskt lärande – skolan i närsmhället, Centrum för kompetensutveckling, Högskolan, 291 88 Kristianstad, fax 044/20 30 73
- Samverkan mellan skola och arbetsliv. Om möjligheterna med lärande i arbete, Departementserien, Ds 2000:62, kan beställas från Fritzes förlag tel 08/690 91 90 eller e-post order.fritzes@liber.se
- Skolverket, Skoldatanätet: www.skolverket.se/skolnet/

Referenser

- ¹ SOU 1997:121, Skolfrågor – om skola i en ny tid (kapitlen om den öppna skolan finns att hämta på <http://skolan.fhi.se>)
- ² Education and Work – The Views of the Young, OECD/CERI 1983
- ³ Becoming Adult in a Changing Society, OECD/CERI 1985
- ⁴ Schools and Business: A New Partnership, OECD/CERI 1992
- ⁵ Parents as Partners in Schooling, OECD 1997
- ⁶ Under One Roof – the Integration of Schools and Community Services, OECD 1998
- ⁷ Active and Authentic Pedagogy, 1993–95
- ⁸ Samverkan mellan skola och arbetsliv. Om möjligheterna med lärande i arbete, Departementserien, Ds 2000:62, kan beställas från Fritzes förlag tel 08/690 91 90 eller e-post order.fritzes@liber.se
- ⁹ www.fhi.se
- ¹⁰ Partnerskap för multietnisk integration, Umeå universitet 1999
- ¹¹ De första verserna av Stig Dagermans dikt Flykten valde oss, översatt till arabiska
- ¹² Bergman, Lena, Hagström, Ulf och Redemo, Eva, Låter sig skyddsänglar organiseras? – hälsofrämjande strategier för ungdomar i utsatta bostadsområden, Folkhälsoinstitutet 1998